

TIJDING 2008-3

INHOUD:

EEN DORP VOL CAFEETJES, DEEL 11,
DRIE CAFEETJES AAN 'DE KERKEPAD'
PAGINA 3

MONUMENTEN ZIJN ONZE ZORG.
LETTERLIJK EN FIGUURLIJK
PAGINA 19

HET WESTELIJK DEEL VAN HET
HERTOGDOM BRABANT
PAGINA 25

STAMBOOM FAMILIE VAN KEULEN
PAGINA 32

ONGEWENSTE GASTEN?
PAGINA 36

DE MOEIZAME START VAN
VLEGVELD WOENSDRECHT
PAGINA 37

VAN VROEGER EN NU:
THUISSLACHT
PAGINA 52

VOORWOORD

In de vorige Tijding kwam Jac van den Bussche in het kader van 'het jaar van het religieus erfgoed' met het prachtige verhaal over het Mariabeeldje op 't Hageland, nu heeft hij zijn serie 'Een dorp vol cafeetjes' erop aangepast. Lees op pagina 3 over het 'religieuze erfgoed' dat het Kerkepadje in Ossendrecht voortbracht.

De firma Van Keulen uit Ossendrecht zorgt op haar manier voor ons religieuze erfgoed. In het interview op pagina 19 met Jurgen van Keulen lezen we hoe zij o.a. kerkgebouwen voor het nageslacht veilig stelt. We hebben er meteen maar een stamboom van deze gespecialiseerde loodgieters bijgeleverd. Zie pagina 32.

Jos Halters ontdekte bij Gus Kil een prachtige kaart van 'het westelijk deel van het hertogdom Brabant' ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. Hij kreeg toestemming van hem om deze bijzondere kaart te gebruiken voor de leden van onze heemkundekring en hij vertaalde de bijbehorende Duitse (!) tekst van rond 1650. (Zie pagina 25 e.v.) De kaart is op iets dikker papier gedrukt en te vinden op de middenpagina. Bij hem kunt u terecht, wanneer u de kaart los wilt hebben. De prijzen vindt u in de bijgaande brief. De kaart in deze Tijding is iets verkleind.

Op pagina 36 vertelt Jeanette van den Berg over een foto uit de oude doos.

Adrie van Zunderd geeft een mooi beeld van de moeizame start van het Woensdrechtse vliegveld in de dertiger jaren van de vorige eeuw.

De slachtmaand is net voorbij. Tegenwoordig zegt dat ons niet zoveel meer, maar nog niet zo lang geleden hadden veel mensen hier in de streek een eigen varken dat ze thuis opfokten en dan in november aan huis lieten slachten. Columnist Corné Brugman krijgt het hele verhaal over dit oude gebruik te horen van zijn ouwe buurman Jan. En wij luisteren/lezen mee.

Naar aanleiding van een onduidelijkheid in onze vorige Tijding (2008-2, pagina 49) kreeg Jac vd Bussche van een aantal lezers de vraag, waar nu precies Anne Bel van Linden -de schenkster van het Mariabeeldje- woonde op 't Hageland. Dat willen we u nog graag even aanduiden:

Inhoud:

- Voorwoord, *redactie*.....p. 02
- Een dorp vol cafeetjes, deel 11, *Jac van den Bussche*.....p. 03
- Monumenten zijn onze zorg. Letterlijk en figuurlijk; een gesprek met Jurgen van Keulen, *Adrie Dobbelaar* .....p. 19
- Stamboom van Van Keulen, *Cor Cleeren* .....p. 32
- Ongewenste gasten? *Jeanette van den Berg* .....p. 36
- De moeizame start van vliegveld Woensdrecht, *Adrie van Zunderd* .....p. 37
- Van vroeger en nu: thuisslacht, *Adrie Dobbelaar*.....p. 52
- Inlichtingen en adressen, *redactie*.....p. 56

EEN DORP VOL CAFEETJES (DEEL 11)

door J. van den Bussche

Drie cafeetjes aan 'de Kerkepad'

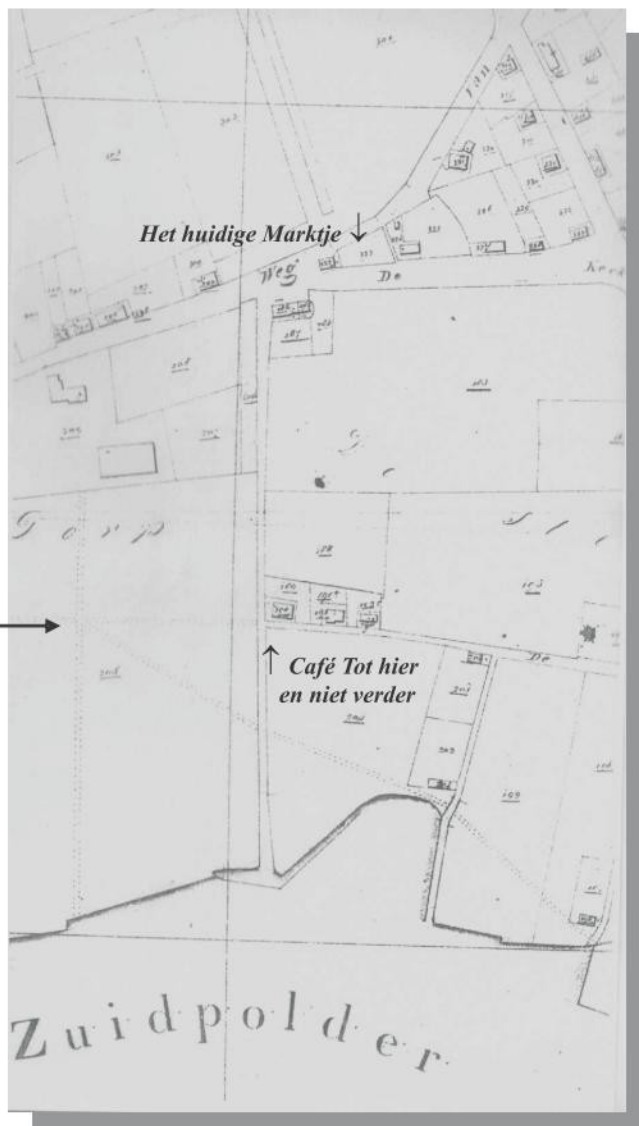
In vroeger dagen was een herberg een afspanning of overnachtingplaats, meestal gelegen aan een weg tussen twee steden. Ook bij een haventje of rond de dorpskerk rendeerden ze wel.

Maar in het vrije veld langs een kerkepadje trof men ze niet zo gemakkelijk aan. In Ossendrecht was dit anders.

Het ontstaan van zo'n verbindingswegje naar de kerk toe is niet met datum precies aan te geven. Toen in 1187 de naam Ossendrecht als gemeenschap werd vernoemd en als kerkdorpje op de kaart kwam, was dit misschien al in gebruik. Vele jaren later is de Zuidwesthoek tien jaar ontvolkt en ook verwoest geweest vanwege oorlogsgeweld tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Eind 16de eeuw keerden in kleine aantallen de mensen weer terug. Vruchtbare gronden waren het meest in trek, omdat ze een garantie konden zijn voor een nieuw bestaan. Met de nodige woningen die daar op werden gebouwd ontstonden zo verschillende woongemeenschappen rond de dorpskern, onder de naam gehuchten.

Ossendrecht was gezegend met het Hageland of de Hagelanden. Om snel, maar wel lopend, het dorpsleven te kunnen bereiken voor kerk, school, bezoek en zo meer, waren de paadjes binnendoor de kortste weg. Het was in bovengenoemde periode, dat op de rand van klei en zand, ze weer dienstig werden. Een cultureel erfgoed voor ons, door vele generaties belopen en beschobberd. (Schobberen is sneller voortbewegen dan wandelen).

Het waren geen tijden van weelde en het was een hele temptatie om met een groot gezin en smalle beurs jaar in jaar uit rond te komen. Werkweken van zestig uur waren normaal, en daarbij kwam thuis nog de noodzaak een paar honderd roeden landbouwgrond te bewerken, met als extra inzet een varken en geit als vlees- en melkvoorziening. Bij deze inspanning bleef er voor ouders maar weinig tijd over voor ontspanning. Toch gunde moeder de vrouw, die op zondag de vroegmis voor haar rekening nam, dat vader na de hoogmis even *langs ging*. Een paar flesjes

bier, een potje kaartje of biljarten, maar zeker ook wel graag wat dorpsnieuws bijeengaren. De goede man moest toch wat hebben, en zeker op de hoogte blijven. Cafés op het dorp bezoeken was riskanter, dan bleven ze, soms onder invloed, hangen. De mannen van het Hageland volgden vaak de kortste weg en vonden aan de Kerkepad een paar uurtjes vertier als ruggesteun en zagen er vertrouwde bekenden.

De weg naar huis

Als aan de kerkplicht was voldaan en de zegen met een kruisteken was beantwoord, ging ieder weer zijn eigen weg.

De bovengenoemde mannen, lopend over de Kerkstraat, moesten bij de wegsplitsing beslissen welke kant ze opgingen. Het leek wel een *kruispunt* zoals kerkepaadjes daar bijeen kwamen. (Zie de dubbele stippellijnen op de plattegrond op pagina 3.)

Er is ook een aftakking geweest naar de hoeve Melsen, speciaal gebruikt in 1896 bij de bouw van een nieuwe kerk, toen zijn schuur tijdelijk tot godshuis was verheven. Via een ander wegje kon men rechtstreeks in de lage weilanden komen waar het vee grasde. De volgende afslag leidde naar het kerkhof, maar interessanter was dat daar ook een herberg aan lag met de toepasselijke naam:

TOT HIER EN NIET VERDER

Hier woonde Jan, de zoon van boer Kees van der Poel.

Was het een streven, of een passende naam voor deze herberg op de kruising Kerkstraat, Kerkepad en Kerkhofstraatje? Het café stond net buiten de toenmalige kom, dus daar was de grens van het dorp en niet verder.

Jan van der Poel was getrouwd met Isabella Joosen en wel op 10 december 1856. Zij is op jonge leeftijd overleden. In 1884 trouwde hij voor de tweede maal, dan met Catharina Wilhelmina Gommeren uit Essen. Een jaar later kochten zij van mijnheer Coveliers, de eigenaar van 't Eikelhof, een stukje grond voor een woning met café. De gelagkamer was 32m² groot en stond

vermeld gelegen te zijn in het Kerkhofpadje.

Jan was een boerenzoon met landbouwstiel en daarin als opzichter werkzaam. Zij creëerden op hun manier een stukje klantenkring, aangevuld met de nodige kerkgangers daarbij op zon- en feestdagen. Gezellig, zo na de mis een biertje drinken en je mengen in het geroezemoes en de discussies in deze herberg. De naam 'De zoete inval' was zeker ook op zijn plaats geweest, want Jan en Kaatje waren van alles op de hoogte en konden *hier* iedereen wel te woord staan en gerieven, men hoefde *niet verder*. In de Eerste Wereldoorlog trok het café ook veel soldaten aan, maar toen hadden ze de tap al overgedragen aan

dochter Johanna, die getrouwd was met Willem Verbrugge. Hun vier kinderen, Karel, Tonnie, Cor en Tiest werden hier geboren. Zij deden het café tot 1917 en bouwden toen zelf een nieuw huis met herberg aan de Trambaan dat we al eerder vermeldden als café De Vierwinden. →

Vader Jan was gestorven in 1913 en moeder een jaartje later.

Jan en Wilhelmina hadden nog zes kinderen gekregen. Er waren in totaal zeven jongens, onder

wie Willem, Jan Baptist en Godefridus.

Een viertal van hen is werkzaam geweest in de

cichorei, en ook het transport daarvan. Een vast loon dat

ook ontwikkelingskansen bood voor de kleinkinderen. Drie van hen

kwamen in het onderwijs, en een meldde zich in het klooster te Oudenbosch als religieuze. Anderen trokken met volk naar de werken in Duitsland.

De jongste, Desiré, mocht leren en werd de eerste zelfstandige elektricien in Ossendrecht. Anderen brachten het tot boer of aannemer.

→Echtpaar
Jan van der
Poel-
Gommeren

Toeval of samenloop?

We willen ook even achterkleindochter Annie v.d. Venne noemen, die samen met haar man Sjef Palinckx café restaurant Non Plus Ultra in Woensdrecht tot grote bekendheid voerde. Toeval of samenloop dat haar overgrootvader en zij hetzelfde nastreefden in woord en daad: Tot hier en niet verder, oftewel non plus ultra.

We gaan verder op weg naar huis

We passeren het huis van Lucas Bogers, → de kerksuisse (= orderbewaarder in sommige katholieke kerken, gewoonlijk in uniform, met staf of hellebaard en een bandelier) en lopen dan bergaf naar het lagergelegen drassige weiland, dat de naam “de Lockemoer” droeg; later ook “grond van den armen” genoemd. Er stond toen een kleine woning op. Het was een plaats waar

*Foto boven: tegenover Tot hier en niet verder ligt het oude 'begin' van 'de Kerkepad'.
V.l.n.r. Kees van Oevelen, Jappe Paardekam -wiens huis links net niet meer te zien is- in gesprek met
burgemeester Van Gils.
Dit is een historische foto, want inmiddels hebben de huizen op de foto - linksachter dat van vader
Lucas en zoon Linderd Bogers en rechts dat van Emilie vd Bergh - moeten wijken voor het
verzorgingshuis Mariahove/Savelanden (onder) en is het niet meer mogelijk om hier het Kerkepadje
in te gaan.*

schoenmakers in het verleden hun leer looiden en het verder bewerkten op de hogere wal, kadastraal aangegeven als “de schoenmakersheiningen”. Verderop stonden enkele huisjes, waaronder het café met de passende naam:

CAFÉ LOOIZICHT

Petrus Johannes Koolen en Dimphina Adriana Withaegs - op 14 januari 1876 getrouwd - hadden hier hun domicilie. Zij kochten de herberg, die na 1866 hier tot stand was gekomen, van Petrus Jacobus Smout en Johanna Hugens. (Nadat Johanna in 1874 overleden was, hertrouwde Jacobus met Carolina Benedicta Koch en verhuisde naar het Hondseind.)

De ouders van Piet (Petrus Johannes Koolen) waren Egidius Koolen - Adriaansen, die op een boerderij in de Laagstraat woonden, en Dimphina's ouders waren Cornelius Withaegs - Cornelissen en zij bewoonden de herberg het Schippershuis aan de Oude Dijk. Zoon Piet was bij zijn vader werkzaam in de landbouw en tevens sinds

1876 ingeschreven als herbergier. Dimpfina Withaegs zal zeker als cafévrouw goed hebben voldaan. Zij was een van de zeven vrouwen met deze achternaam, die over een periode van honderd jaar tapperijwerk verrichtten in Ossendrecht.

Piet Koolen was wel meer dan twintig jaar steunend lid van harmonie De Hoop, die met regelmaat afzakte naar het *Looizicht* en muziek bracht in en om de herberg. Piet werd wel eens betrapt, o.a. die keer toen een man uit Zandvliet met zijn draaiorgeltje de mensen kwam vermaken, wat zonder vergunning niet was toegestaan. Nadat hun huis in 1909 door brand was verwoest, kwam bij herbouw in de nieuwe caféruimte al spoedig een biljart en de kaartspelers hadden hun eigen tafeltjes, een stamcafé waardig. Hun kinderen hebben later België gekozen als woonland, behalve zoon Sjef, die een boerderij verkreeg aan de Molenstraat.

Enclave

Een kleine honderd jaar geleden stonden hier tezamen een viertal huisjes aan de Kerkepad. We willen de bewoners graag even vermelden.

A190 de familie Kloeck, 'het oudste punt',

A189 Adrianes Noteltiers – van Put,

A188 PJKoolen – Withaegs,
(café Looizicht)

A187 Jacobus Noteltiers – Paardekam.

Op A189 werd op 5 mei 1916 in het gezin Noteltiers-van Put een dochtertje geboren, dat de naam Maria Catharina kreeg. Op jonge leeftijd zou zij deze kleine gemeenschap en dus ook haar broers en zus verlaten om als religieuze in te treden in het klooster

van de zusters Franciscanessen te De Wilderd in België. Op 92-jarige leeftijd in mei 2008, werd zij nog overgeplaatst naar Herentals. Het padje naar de kerk is voor haar de juiste weg geweest, die haar bracht tot de roeping van naasteliefde en dienstbaarheid.

Sommige mensen zien een café of het gedoe daaromheen als een oord van verderf.

Op buurmeisje Marie Noteltiers had dit dus geen enkele invloed.

Zr Maria Catharina Noteltiers en haar tante Catharina Maria Noteltiers voor café Looizicht. Tante maakte vroeger de jongensschool schoon en ze stookte er de kachel lekker warm voordat de jongens in de klas kwamen.

De Looi

Helemaal door de bocht gelopen, komen we langs een stukje Kerkepad dat aansluit op de Vossenweg, en waarlangs het kerkvolk van de Platluis kwam. Precies daar stond de kruidenierswinkel van Adrianus Wierckx en zijn vrouw Johanna Catharina Roelans, bijgenaamd *Rooie Sjo*. Zij hadden dat huisje in 1876 voor 480 gulden gekocht van Johannes Baptist Craen en Johanna

Adrianus Wierckx en zijn vrouw Johanna Catharina Roelans, bijgenaamd Rooie Sjo. Onder: nogmaals het echtpaar voor hun winkeltje.

Peerdekam. Waarschijnlijk was het gebouwd kort na 1860. Zij richtten daar een winkeltje in dat altijd open was, óók op zondagmorgen als kerkvolk passeerde. Een veelheid aan artikelen was er niet, maar wel aanvulling op het dagelijkse eetpatroon zoals b.v. zout, suiker en grutterwaren en daarnaast, zeep, lucifers en petroleum. Na hun dood hebben in dit pand nog verschillende gezinnen gewoond. Het was niet bepaald een luxe daar onder dat rieten dak. In de veertiger jaren was het aan sloop toe. Maar een winkeltje op die plaats.....

We bevinden ons midden in het Looigebied met zijn eigen charme van een laagliggend weidelandschap, omzoomd door sloten, die uitmonden in de Schipperskil, richting Schelde.

Dit gebied, als onderdeel van de latere Zuidpolder, was ontstaan na de eerste watersnoodrampen in de 11de en 12de eeuw.

Het Scheldewater overspoelde het laagliggende land tot aan de voet van de zandheuvelds, waarvan zeker stukken zijn weggespoeld. We hebben de tijden van rampen en dijkaanleg in vorige afleveringen reeds doorgenomen. De laatste inpoldering in dit gebied was in 1743; de tot nog toe laatste watersnoodramp was in 1953, toen tijdens zware storm en springvloed het water tot over de Koeleweg stroomde.

Een gebied tegen de duinen was vaak minder vlak dan inpolderingen verderop; zo ook hier.

We noemden reeds de lage weide, waarin soms hoger gelegen gronden lagen die gebruikt konden worden voor de landbouw. Deze werden aangeduid met "de smalle landen". Een groot gedeelte van de polder was natuurlijk vruchtbare kleigrond. Dat wisten ook de markiezen van Bergen op Zoom. Zij bezaten den Borgel, een stuk grond dat aan de ene kant tegen de Brabantse wal lag en aan de andere kant aan de Borgelweg (nu Burgerweg genoemd, langs het boerderijtje van Ko Paardenkam, beter bekend als Co Pin), die vroeger als karspoor aansloot op de *Kasteelstraat*, die destijds onderdeel van de Borgelweg was. Een apart stuk grond aan de voet van de duinrand nabij het Hageland was minder vruchtbaar. Daar lag klapzand.

Toch kwam er nog heel wat uit dat winkeltje van Rooie Sjo. Dochter Bel trouwde met Louis Musters en zij werden aan het begin van het Kerkepad de overburen van Tot hier en niet verder. Foto boven: het gezin Musters met soldaten tijdens WO I.

Foto onder: tussen vader en moeder Musters hun inmiddels volwassen kinderen, vlnr: Antoon, Augustijn in Rome, Prosper (Janus), Augustijn en later pastoor te Namen en Louis, Passionist in Mook, daarnaast hun zus Lies.

Verder had je nog kleinkinderen van Rooie Sjo: Leo, Dien, Jappe en Martha Mous; sommigen gingen het onderwijs in en allemaal waren ze betrokken bij jeugdzorg evenals de vier kinderen van de Verbrugges van Tot hier en niet verder. Samen met de elders genoemde drie ingetreden nonnen geeft dat Kerkepadje toch wel te denken.....

Het boerderijtje van Paardekam (Co Pin) aan de Burgerweg

De Biezenwei

Niet te vergelijken met de Biesbos, maar er zijn wel overeenkomsten. Overstroomd door zout water tijdens watersnoodrampen, en vermengd met zoet water vanaf de duinen, was dit zeer geschikt voor riet- en biezenroei. Gratis en nuttig voor divers gebruik. Het was vóór 1800 een bezit met woning van de heer Frederik Rudolf de Maij, die het op 30 juni 1825 verkocht aan Benedictus Fraters-van Meel. Hun latere erfgenamen Adrianus Fraters (x De Bree) en Anna Cornelia Fraters (x Janssens) verkochten op hun beurt de Biezenwei in 1879 aan Cornelis Hazen –van de Wouwer, aannemer/metselaar, wonende in de Kerkstraat.

Eind dertiger jaren verkocht Hazen de gronden eromheen aan Peters Johannes Alphonsus Goris.

De woning Biezenwei in het sneeuwlandschap

De Janssens, reeds genoemd, werden vaste bewoners en bezitters van dit dubbele pand en werden in de volksmond aangeduid als 'de van Bienens'. Er is geen naamsverklaring bekend. (Was er vroeger misschien een vrouw in de familie met de naam Fabienne?)

Antonius Janssens huwde in 1898 met Catharina Hendricks (Snakke) en ze vierden vijftig jaar later in huize De Biezenwei hun gouden bruiloft. Een koninklijke onderscheiding was Toon Janssens reeds in 1938 ten deel gevallen op de dag dat hij vijftig jaar lang zich verdienstelijk had gemaakt op de hoeve van de familie Sneep aan de Langeweg. Toon 'van Bienen' werd ruim 84 jaar.

Binnendoor en achterom

Meer dan een halve eeuw ging hij ter kerke over het reeds genoemde devote padje. Maar toen Toon overleed bleek dit wegje niet aan de breedte-eis voor uitvaartdiensten te voldoen!

Als burens samen in één huis: Marie Kloots-van Dijke en Catharina Hendricks (Snakke)

Dan maar vol eerbied met de lijkwagens helemaal achterom naar de Biezenwei. Hier moest echter wel wat overwonnen worden. De wagen kon hun woning door drassigheid niet bereiken.

Wat waarschijnlijk in Ossendrecht nooit iemand overkomen is, gebeurde bij Toon Janssens. Met zes man droegen ze hem eerst tweehonderd meter ver naast het natte karrenspoor door de Biezenwei, om vervolgens met de lijkwagens via de Burgerweg, het Hageland en het Beeldje, richting kerk te gaan.

De buurtbewoners hielden de voeten droog en verkozen het Kerkepadje.

De woning werd na de dood van Toon

en Catharien verkocht door de erfgenamen aan de heer Admiraal, medewerker van drankfabrikant Van der Tuyn.

In 1967 werd het een buitenverblijf van het echtpaar Van den Burgt, dat inmiddels overleden is. Hun kinderen hebben besloten tot verkoop.

De Vossenweg

De Biezenwei ligt aan de Vossenweg. De naam Vossenweg behoeft enige uitleg. Ter plaatse bevond zich een sloot waarin, met een veelheid aan luchtbellens, roodbruin kwelwater opborrelde, dat uit de duinen kwam. Het kleurde vaak ook de berm en soms de hele weg. Dit, aanschouwend tussen het verdere groen, zag er vossig uit, en was minder geschikt voor de landbouw. Zo gezien is het verklaarbaar dat iedereen sprak van de vossige of rooie weg. De eerder vermelde Rooie Sjo woonde aan deze weg; haar bijnaam was dus vanzelfsprekend. Slechts weinigen kenden haar echte naam: Sjo Roelans. Later is door betere waterafvoer de drassigheid verminderd en de kleur minder opvallend geworden. Ook de weg en het Kerkepad zijn wat verlegd.

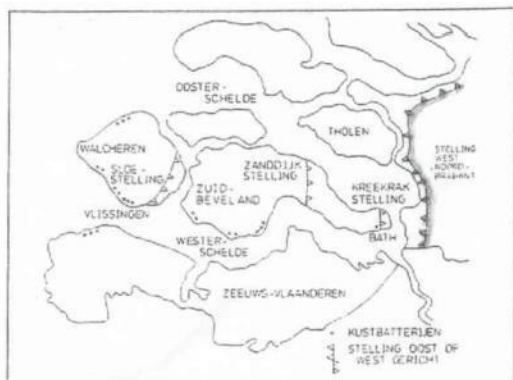
Tot op de dag van vandaag heet deze plaats in zijn geheel nog steeds De Biezenwei, een algemeen begrip en aanduiding van onvruchtbaarheid. Wanneer een jongen of meisje er niet in slaagde een partner te vinden, was het algemeen gezegde: 'die komt niet aan de bak, dat is er eentje voor de Biezenwei'.

Oorlogsverleden

Deze Biezenwei staat ook vermeld in de Westbrabantse verdedigingslinie aan de Schelde, die aangelegd werd tussen Dinteloord en de Belgische grens. Dit gebeurde in de nadagen van de Eerste Wereldoorlog, toen de gevechten nabij de rivier de IJzer helemaal waren vastgelopen. De Engelse troepen wilden via de Schelde en Noord-Brabant Duitsland (in de rug) de genadeslag toe-

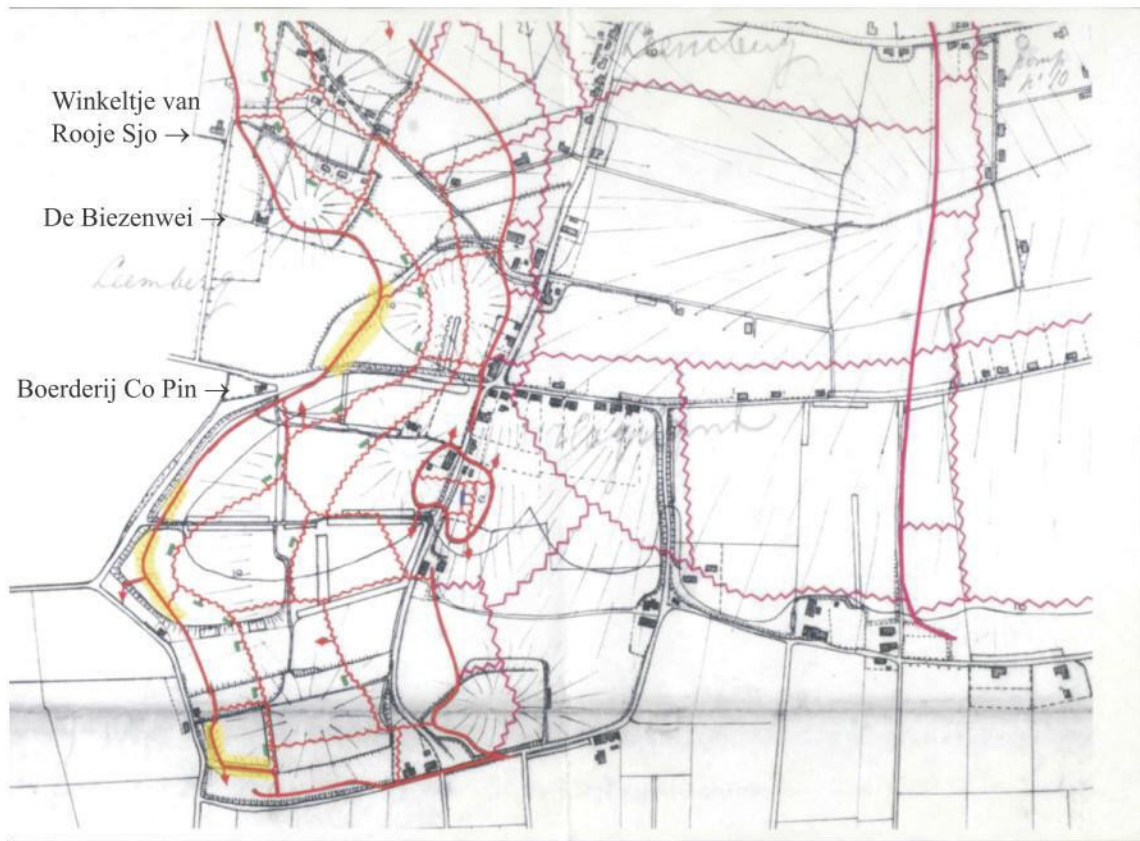

dienen. Nederland was echter neutraal en moest dit zien te voorkomen. Het gevolg daarvan was de aanleg van bovengenoemde verdedigingslinie met extra militaire inkwartiering en loopgraven, ook om en nabij het gebied Leemberg /Biezenwei. De grond op 50 cm diepte bestond vaak uit wit zand, een aanwijzing dat een gedeelte van de duinrand daar ter plaatse vroeger weggespoeld moet zijn. Gelukkig bleef de Engelse vloot weg en is deze aanval op de Brabantse Wal nooit uitgevoerd, en zo kwamen er nabij het Kerkepadje geen oorlogshandelingen, maar wel nam het smokkelen een steeds grotere vorm aan. De Duitsers raakten door voedselgebrek meer en meer ontredderd en zetten wat graag de poort naar Nederland open.

Neutraliteit krijgt niet altijd dezelfde uitleg. Hier gold meer: men was niet betrokken bij sneuvelen of overleven, men bleef buiten schot en verdiende er dik geld aan.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog hetzelfde beeld, alleen was Nederland toen bij de oorlog betrokken. Zelfs vrouwen waren aan beide zijden van de grens als smokkelaar zeer actief en gebruikten de vossige weg als smokkelpaadje. Dames uit Zandvliet probeerden al fietsend hun aankoop in Nederland via de Platluis over de grens te voeren. Ze moesten echter altijd rekening houden met een bepaalde

Nederlandse douanebeambte. Deze had een mooi rond kopje, dat leek op een kaasbolletje 40+ en daarom werd hij aan weerskanten van de grens “het Kèèsbolleke” genoemd. Hij stelde zich verdekt op om de smokkeldames te kunnen achtervolgen en aanhouden. Lukte dit dan werden ze voorgeleid bij de hoofdcommies te Ossendrecht, waar ze door diens vrouw werden gevisiteerd. Later is nog veel gelachen om de taferelen die zich hier afspeelden. De madammekes van Zandvliet konden er wat van, als douanen om de tuin geleid moesten worden. De Nederlandse vrouw is, zegt men, na de Tweede Wereldoorlog pas gaan roken. Tabak smokke-

Aanwijzing

— 1^e en 2^e verdedigingslijn. ~ Gemeenschapsloopgraven. — Vermeedelijk beloop van de 3^e verdedigingslijn. ~ Idem van de gemeenschapsloopgraven, behoozende bij de 2^e en 3^e verdedigingslijn. → Opstelling voor een mitrailleur. — Beschermrijke houten schuilplaats voor 14 sectie volgens fig: 8 van plaat VIII en idem voor een mitrailleur en bediening volgens plaat VIII van de atlas behorende bij de Toegepaste studie.	} Door plaatselijke verkenning op het terrein vastgesteld. } e.g. nog te wijzigen door plaatselijke detailverkenning.
a } b } c } d } e } f } g } h } Te minieren schuilplaatsen. — Betonschuilplaats voor 1 mitrailleur en bediening.	Met geel aangegeven zijn de loopgraven die in de 1^e helft van april 1918 geraid waren

len deden ze al eerder. Veel ernstiger en gespannen was de situatie in de grensdorpen wanneer een smokkelaar, door toedoen van de douane, werd neergeschoten. Voor dag en dauw werd de ‘dader’ naar onbekende bestemming overgeplaatst.

Daarnaast had je het verschijnsel de ‘zwarte commies’. Dit had niets met huidskleur te maken, maar wel met duistere praktijken. Ook daar waren enkele mensen wel voor in, tot grote ergernis van de andere smokkelaars. Op een linke manier, of door verraad, wist hij waar en wanneer een groep de grens wilde passeren. Hij en zijn kompanen verscholen zich langs de looproute.

De voorloper liet men gaan en dan klonk plots: *halt, douane*. De dragers gooiden hun vrachtje neer en namen de benen. De zwarte commies met zijn volgelingen nam zonder gewetenswroeging de smokkelwaar gratis over. Mensensmokkel is een verhaal apart. Engelandvaarders en Joodse vluchtelingen uit Nederland passeerden ook hier, onder grote spanning, de grens.

De Leemberg

We keren terug naar een verhoging in het landschap dat aanstrookt tegen de Biezenweide waar ook het Kerkepad overheen voerde.

Na 1850 vermeldt het bevolkingsregister van Ossendrecht de eerste woningbouw op de Leemberg bestemd voor een boerengezin en voor een rietdekker. Het zou uitgroeien tot een tiental woningen zonder verder veel commercie. Een uitzondering daarop was herberg *De Schaapskooi*, aan de viersprong gelegen bij het Kerkepad.

CAFÉ DE SCHAAPSKOOI

Rond 1875 bouwden Cornelis Leonardus Joosen en zijn vrouw Anna Maria Jansen op ‘Brou-

werswal' een woning met café en schaapsstal voor de kudde. Zijn vader, dierenschatter van beroep, uit Lillo, was getrouwd met de kleindochter van burgemeester Willem Melsen, en woonde naast de kerk. Zijn vrouw, Anna Maria Jansen, was de dochter van Willem Jansen en Barbara Brooymans.

Rond het stamineeke was voldoende berm en weidegras voor hun schapen. Vanuit de konijnenbossen kwam een waterloop, waardoor er naast de herberg een gunstige plek was als drenkplaats voor de dieren, om wol te wassen en ook voor handel. Kees Joosen stond bekend als een goede negociant met kennis en gevoel. Ook de herberg vaarde daar wel bij.

Op 18 februari 1877 werd hun dochttertje geboren. Onder de naam Zuster Fabianna trad zij later in het klooster van de zusters te Oudenbosch. Een derde religieuze roeping van een meisje aan het Kerkepad. Apart of gezegend?

Haar moeder overleed en vader trouwde in 1885 voor de tweede maal, dan met de Thoolse Johanna Daane. Negen jaren lang woonden ze samen aan het Kerkepad, maar toen werd de vrouw des huizes plotseling opgenomen in Halsteren. Dit betekende het einde van de herberg, al bleef Johannes er nog vijf jaar wonen. Op 20 juli 1909 vertrok hij naar het Belgische Essen. Een maand later werd het pand verkocht aan de kolenboer Theus Michielsen en zijn vrouw Johanna Catharina Musters. Ze namen het kapokken bed, wat potten en pannen, de kruiwagen en de kachel over. Daaronder zat het lege geldkluisje verborgen.

Het café en de schapenhandel kregen geen vervolg. Wel ontdekten ze dat de handel hier had gerendeerd. Niet voor niets had de vorige eigenaar zijn geld opgeslagen in een kluisje onder de kachel. Zij begonnen aan een in opkomst zijnde handel in steenkool, die ze zelf met paard en kar aanvoerden vanaf de Woensdrechtse statie.

Vaak verkocht hij onderweg huis na huis zijn kolen en moest dan terugkeren voor een nieuwe vracht. Hij genoot het vertrouwen van het armenbestuur bij levering van gratis kolen aan mensen in de bedeling.

Theus, in de volksmond Teske genoemd, slaagde wonderwel in zijn handel. Minder geluk viel hem ten deel door het overlijden van zijn vrouw. In 1910 huwde hij te Zandvliet met Ludovica Aloisia Schipper.

Zij kreeg in Ossendrecht de dubbele naam Wieske van Teskes. Uit dit huwelijk werd zoon Dictus geboren. En iedereen vulde aan ..... dat manneke van Wieske van Teskes.

De eierdief

En dan is er nog het verhaal van Wieske en Dictus en het verdwijnen van de eieren onder zijn duiven.

Steeds opnieuw waren ze verdwenen, en welke dief zou dat nu doen? Ten einde raad zaagde Dictus de treden van het trapje los en zette zo de zaak op scherp. 's Avonds bij thuiskomst zat moeder, wat verslagen, met een doek om de arm, hem op te wachten. Zij was door de trap gezakt en had zich flik bezeerd..... De dader was nu bekend. Wieske had steeds een lunchje bedacht van brood en gebakken eitjes. Ze beloofden allebei dit nooit meer te doen.

Een veel erger voorval kwam later. Op 6 oktober 1944 vol vreugde bevrijd, werden na enkele dagen nabij hun huis zware kanonnen geplaatst voor beschieting van de Kreekrakdam. De strijd was nog niet gestreden. Drie weken lang daverde de omgeving. Maar de grootste klap moest nog komen.

Begin 1945 werden ze getroffen door een V-1, waardoor zij hun zwaar beschadigde woning moesten verlaten. Na herstel konden ze terugkeren, maar de kolenboer was de kolenboer niet meer.

De eerste Bedevaartsweg

We blikken nog even terug naar het jaar 1745, toen voor het eerst de processie naar Berendrecht werd gehouden. De reden kennen we, en ook de belofte die was gedaan, maar de weg daar naartoe was niet de baan van nu. De Franse troepen, in opmars naar Bergen op Zoom, zetten vanaf 1745 de Zuidpolder van Ossendrecht onder water als rugdekking. De Kabeljauwpolder werd in 1768 pas ingedijkt. De begankenis richting Berendrecht over de kleigronden is dus van latere datum. We mogen aannemen dat een aantal jaren, verharde wegen waren er toen nog niet, de pelgrims via bovengenoemd Kerkepad zijn getrokken, om verder over het Hageland, de Platluis en de Zandvlietsehei, O. L. V. van den Hagelberg te gaan vereren. De gedane belofte wordt al meer dan 260 jaar geëerbiedigd. Penitentie en de smeekbede waren van destijds; vlagvertoon over betere wegen, gebed, eucharistieviering en verder ceremonie is daar later in alle vroomheid aan toegevoegd.

Met dit gebeuren nog voor ogen gaan we verder vanaf De Schaapskooi de brug over naar de boerderij van de familie Van Meir. Hier is het eindpunt van deze wandeling langs dit eeuwenoude Kerkepadje.

“Monumenten zijn onze zorg. Letterlijk en figuurlijk.”

In gesprek met Jurgen van Keulen

Het is wellicht één van de oudste bedrijven in Ossendrecht. In ieder geval bestaat het bedrijf Van Keulen sinds 1895. Een echt ambachtelijk loodgietersbedrijf dat sinds de meest recente overname door de vierde generatie Van Keulen wordt geleid, de thans 34-jarige Jurgen.

Hij heeft het bedrijf niet alleen gepositioneerd als een ambachtelijke, hoog gekwalificeerde organisatie - met specialisatie in zink, koper, lood en leien - maar ook laten uitgroeien van een lokale onderneming tot een volwaardige Benelux-organisatie.

Een echt ambachtelijk bedrijf?

WNT als maatstaf

Ik sla er het Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (WNT) op na.

Ambacht:

- *Het dagelijksch bedrijf van een werkman die met handenarbeid den kost verdient.*

- *Aangeleerd handwerk van eene bepaalde soort, nering, broodwinning. - Een jongen op een ambacht doen, een handwerk laten leeren. - Lieden, die door het drijven van ambachten zich onontbeerlijk wisten te maken.*

Ambachtelijk:

- *Bepaaldelijk gebruikt met gedachte aan de zorg, de vaardigheid of kunst die het handwerk kenmerkt, en dan ook toegepast op de praktische kunstbeoefening. - Wat Berlage in het architectenvak pleegde te noemen de „ambachtelijke” schoonheid. - Dit zuiver ambachtelijke, dat zich èn in de bouwkunst èn in de binnenhuiskunst op eenzelfde wijze openbaart.*

Tijdens ons gesprek blijkt dat Jurgen niet overdrijft, wanneer ik ons gesprek toets aan de zojuist genoemde WNT-definities.

Hoe het begon

“Mijn overgrootvader Arie van Keulen is ons bedrijf in 1895 begonnen. In de Adolphinestraat. Zijn zoon Janus - mijn opa - nam het van hem over. Diens zoon Louis - mijn vader dus - was de derde generatie en ik ben nu de vierde generatie die dit bedrijf leidt.”

Hij toont me een foto van ‘toen’ waarop voor de VW-bus zijn opa Janus samen met diens broer Arie staan, zijn vader Louis en een knecht (beiden hurkend) en helemaal links Jurgen zelf met neef Egbert.

Ambachtelijk werk

“Ons bedrijf werkt nog net als honderd jaar geleden. Behalve dan dat we tegenwoordig roestvrijstalen haken gebruiken om leien te fixeren, alles met hedendaagse auto’s vervoeren en een eigen kraan hebben om onze materialen naar de hoge werkplekken op de daken van gebouwen te tillen. Dat klinkt simpel, maar dat is het niet. Je moet blijven leren, blijven oefenen. Want alles draait om

vaardigheid en ervaring. Iedere klus is een maatwerk. Elk werk moet steeds opnieuw uniek gemaakt worden. Materialen uit voorraad

bestaan dan ook niet voor ons soort werk. Want het meeste werk is werk aan monumentale panden. Unieke panden, waarbij niet alleen de maten steeds uniek zijn, maar ook de ontwerpen. Als wij renoveren, moeten we dus steeds een volstrekt nieuw project beginnen.”

Jurgen vertelt dat zijn bedrijf volledig gespecialiseerd is in ambachtelijke- en kwalitatieve dakbedekkingen te weten:

- zink-, koper-, lood- en natuurlei dakbedekkingen

- diverse hellende en platte dakbedekkingen.

Hij geeft aan dat zijn bedrijf werkt met vakmanschap en kwaliteit. Alle medewerkers begrijpen de kunst van het ambacht, waarbij kwaliteit niet ophoudt bij het sec leveren van een goed en hoogwaardig product. Het blijkt geen snoeverij. Een lange lijst gerenommeerde referenties van honderd jaar vakmanschap getuigt ervan. Net als de vele foto’s die overal in het bedrijf aan de muren hangen. Foto’s van opgeleverde werken, maar ook van werk in uitvoering. Allemaal dagelijkse leerprocessen. Want het *kan* wellicht altijd *nog* beter. Dat laatste kan door de lat steeds hoog te leggen en door ervaring te delen. Maar ook door kritisch te kijken naar het opgeleverde werk.

“Ik ga alle werken af. Als ik niets zeg, is het prima. Maar ja, ik ben bezeten van mijn vak. Dus ik zie gauw kleinigheden, waar ik dan wat van zeg. Niet om mijn mensen te bekriti-

seren, maar om hun leerproces gaande te houden. Artisaan ambacht is tenslotte steeds verdergaande ervaring.”

Uniek bedrijf

Het lijkt ongeloofwaardig. Een dorpsloodgieterij die al ruim honderd jaar van vader op zoon is overgegaan. Is dat dan zo bijzonder? Eigenlijk niet. Ware het niet dat juist grootse restauraties aan monumentale panden hun leerervaringen zijn. Aanvankelijk alleen binnen het dorp en de eigen regio. Maar sinds Jurgen de zaak van zijn vader overnam wordt die ervaring ook ver buiten de regio ingezet.

Kennis van vier generaties wordt aan de medewerkers overgedragen. Maar ook de instroom van medewerkers is tweeledig.

Een ervaren deel kwam via sollicitaties van concurrenten. Daarnaast fungeert het team ook als opleidingsinstituut voor jonge beginnende medewerkers. Zij leren het vak in het bedrijf. Maar ook er buiten. Want vaardig leren solderen, moet je eindeloos oefenen. Dus niet alleen in de baas zijn tijd, maar ook in je eigen vrije tijd. “De meesten van ons zien hun werk ook als hun hobby. Dus leren ze in hun vrije tijd door. Via cursussen tot over de grens, maar ook thuis door te oefenen en door brochures te lezen waar alles in staat.

Tijdens ons gesprek loopt Jurgen naar de kast en toont me een stapel ordners met informatiemateriaal. “Dat moeten alle nieuwe medewerkers doornemen als ze bij ons komen werken.”

Hij is ècht bezeten van zijn vak. Vooral van de artisanale kant. Lachend en trots vertelt hij dat hij een oud leerboek heeft gekocht.

ANTI^QBOOK

fine books - fair prizes

Search Antiqbook

OOSTERHOF, ANT.P. Handboek voor den loodgieter. Hand- en leerboek voor loodgieters en zinkwerkers: tevens ten dienste van architecten, voor bouwkundigen en studeerenden.

2e druk. Amst., 1933. 2 vols. 584 pp. 999 figs & 46 pls. Cloth.

De bijbel voor de loodgieter, noemt hij het. De werkelijke titel is Handboek voor den loodgieter. Hand- en leerboek voor loodgieters en zinkwerkers: tevens ten dienste van architecten, voor bouwkundigen en studeerenden. Met 999 tekst-illustraties en 84 tabellen.

Het boek werd al in 1933 in twee delen uitgegeven!

“Er staan niet alleen alle technieken in beschreven, maar ook bijpassende tekeningen die verklaren hoe je iets moet maken. Dat krijgen al mijn medewerkers als lesmateriaal. Leren hoe men het vak vroeger uitoefende is voor ambachtelijk werk niet alleen leuk, maar ook een vereiste”.

Het bedrijf Van Keulen is niet volslagen uniek, maar wel uniek in zijn soort.

Jurgen schat dat er in ons land vijf bedrijven zijn die soortgelijk zijn.

Verspreid over het land. “Maar wij komen tot ver in Nederland. Tot op de Utrechtse Heuvelrug, waar de zetel is van de rijksmonumentendienst.”

Horizon verbreden

Toen Jurgen het bedrijf van zijn vader elf jaar geleden overnam, heeft hij de horizon verbreed. Daar was meer voor nodig dan de vader-op-zoon-ervaring van het bedrijf. Je moet als bedrijf ook de nodige papieren hebben. Inmiddels zijn deze rijkelijk voorhanden. Het bedrijf bezit de erkenningen en certificaten: “Zinkmeester”, is KOMO gecerti-

ficeerd, gecertificeerd leidekker ISO 9001;2000, OSHAS (internationaal VCA), lid Uneto-Vni Metalen Dakgilde en tevens erkend leerbedrijf. Een niet geringe prestatie. De certificeringen Zinkmeester en Leidekker zijn alleen te verkrijgen door vakmanschap te leveren en je te houden aan de eisen en voorschriften. Dit houdt in dat hier

regelmatig op gecontroleerd wordt door IKOBKB (bureau kwaliteit bouw). Tevens is men adviserend voor diverse zink-, koper- en loodfabrikanten, lei-importeurs, dakleveranciers, de monumentenwacht en natuurlijk voor vele klanten waaronder talloze particulieren.

In de laatste zes jaar groeide het bedrijf van 11 tot ruim 40 medewerkers die werkzaam zijn in Nederland en België.

De horizon is dus de Zuidwesthoek ver overstegen. Binnen die horizon werken de ‘loodgieters’ allemaal aan renovatie, nieuwbouw, onderhoud en restauratie.

Zowel voor woning- en utiliteitsbouw, monumentale en kerkgebouwen. In opdracht van particulieren, bedrijven, kerkbesturen, kerkgenootschappen, bisdommen, overheden, de monumentenwacht, monumentenzorginstellingen, niet gespecialiseerde dakbedekking- en installatiebedrijven, aannemers- en bouwbedrijven.

Alles onder één dak

Behalve kwaliteit sinds 1895 heeft dit Ossendrechtse familiebedrijf veel te bieden en alles onder één dak, d.w.z. vier afdelingen.

De afdeling zink-koper-lood

Zij maakt en levert dakgoten, gevelbekledingen, dakbedekkingen, hemelwaterafvoeren, deklijsten, rechte en ronde dakkapellen, boeihoorbekledingen, detailafwerkingen, dakversieringen zoals schoorsteenkappen, torenhanen, windrozen en kruisen. Maar ook alles voor in de tuin en aan het huis, variërend van bloembakken, vijver omrandingen, ornamenten, versieringen, ossenogen, sierdakkapellen, pinakels, pironnen tot forceerwerken. Alle ontwerpen worden op maat bedacht en uitgewerkt in het eigen atelier.

De afdeling hellende daken:

Deze afdeling werkt vooral met natuurleien (Maas-, Rijn-, schub- en Duitse dekking) aan kerken, monumenten, nieuwbouw, renovatie etc. Ze ontwerpen, leveren, plaatsen en repareren ook ladderhaken, torendaken, ezelcementleien, singles, lei-pannen, dakpannen en reparaties.

De afdeling VK-zetwerken:

Deze verzorgt het zetwerk, het profileren en fabriceren van veel producten. Behalve een zetmachine uit de oertijd van zijn grootvader - zie foto hiernaast - is men hedendaags voorzien van nauwkeurige en uitgebreide moderne zet- en profileerlijnmachines, die tot 6,4 meter zetten en kralen op maat zetten van 5 meter!

De afdeling platte daken:

Deze zorgt voor het plattedakwerk met bitumen, isolaties, pvc, dakbeveiliging (ankerpunten) en reparaties.

Mensenwerk

Ambachtelijk of artisinaal werk kan niet zonder gereedschap en materieel. De ruim veertig medewerkers zijn niet alleen gediplomeerd, maar zijn ook keurig gekleed in verplichte uniforme bedrijfskleding.

“We staan hoog op de ladder met onze kwaliteit en dat moet je ook uitstralen!” zegt Jurgen overtuigend.

Om snelle service te bieden beschikt het bedrijf over grote voorraden, een goed wagenpark met eigen vrachtwagen, eigen steigeren en veiligheidsmaterieel en een kraanlift. Ze zijn altijd inzetbaar. Ook ‘s avonds en in het weekend wordt 24 uur service verzorgd.

Van Adolphinestraat Naar Puts Molentje

Een groeiend bedrijf past niet in een oud jasje. Hoe jammer ook. Het pand aan de Adolpinestraat werd te klein en dus werd het huidige nieuwbouwpand aan het Puts Molentje betrokken. Inmiddels is ook het pand van overbuurman Schür verworven.

Hier komt een eigen opleidingscentrum, het atelier en de zetterij. Vooral die eigen opleiding is van groot belang. De jongens die in opleiding gaan moeten niet alleen gevoel krijgen voor zink en koper. Er komen ook ‘les’daken te staan, waarop ze onder werktijd moeten oefenen. Maar znodig ook daarbuiten in de eigen vrije tijd. Bijvoorbeeld in België waar men een cursus kan volgen om ornamenten te maken. Vakmanschap is meesterschap. Om die ervaring te verwerven schat Jurgen in dat het zeker zeven jaar duurt voor zijn nieuwe medewerkers zelfstandig kunnen werken.

Ik opper dat het eigenlijk nog hetzelfde is als in de Middeleeuwen, in de tijd van de gildes.

Toen werd je ook - heel ambachtelijk - eerst leerling, daarna gezelschap en tenslotte meester.

Perfectionisme

Behalve bezeten van het werk, is perfectionisme een tweede kenmerk van dit bedrijf. Soms voor de hand liggend zoals de verplichte bedrijfskleding en het wagenpark dat er nieuw en schoon uit moet zien.

En het werk moet altijd perfect zijn.

Als bij inspectie blijkt dat het opgeleverde werk die proef niet kan doorstaan, wordt direct actie ondernomen om het alsnog in perfecte staat te brengen.

“Dat moet ook de intentie van onze medewerkers zijn. Deze zijn voor een groot deel ouder dan 40 jaar. Perfecte ervaring is niet alleen persoonlijk. Je moet die ervaring ook delen, overbrengen op je jongere collega's.”

Toekomst

Ik vraag of het niet moeilijk is om personeel te vinden. Dat blijkt deels zo te zijn door de krapte op de arbeidsmarkt en door het feit dat grote aantallen jongeren ‘niet met de handen willen werken’ of ‘op hoog niveau in weer en wind’. Maar aan de andere kant biedt dit ambachtelijke werk toekomstzekerheid en dat trekt voldoende mensen aan. Gelukkig maar, want ook het werk groeit door. Trots toont Jurgen me de lijst offertes

die hij deze twee weken moet maken. Het betreft complete restauraties aan maar liefst vijf kerken en zeven rijksmonumenten.

De toekomst lijkt zonnig voor dit ambachtelijke honderdjarige Ossendrechtse familiebedrijf.

Tenminste zolang ons land zijn monumenten koestert en deze ook daadwerkelijk wil behouden, niet massaal opoffert voor grootsse nieuwbouwprojecten.

“Monumenten zijn onze zorg”, citeert Jurgen dan ook. “Letterlijk en figuurlijk!”

Ik ben onder de indruk. Als inwoner van de Zuidwesthoek dacht ik altijd met een ‘gewoon’ loodgietersbedrijf te maken te hebben, steeds als ik een auto van VK Van Keulen in ons dorp zag. Het tegendeel is waar gebleken. Anno 2008 is het een springlevend uiterst ambachtelijk, maar zeker geen museumbedrijf.

Een parel in onze Zuidwesthoek. ♣

PS: voor de stamboom van de familie Van Keulen zie pagina 32 e.v.

Voorjaar 2008, Adrie Dobbelaar

HET WESTELIJK DEEL VAN HET HERTOGDOM BRABANT

Onderstaande tekst dateert waarschijnlijk van rond 1650, dus net na de Tachtigjarige Oorlog en was oorspronkelijk in oud-Duits schrift. Jos Halters heeft dit voor ons vertaald en geprobeerde het zo waarheidsgetrouw mogelijk weer te geven en er tevens leesbaar Nederlands van te maken. De tekst stond als bijschrift onder de prachtige, op de middenpagina's van deze Tijding afgedrukte kaart. Opmerkelijk is dat deze kaart, vervaardigd door Henricus Hondius, werd uitgegeven in Amsterdam, maar wel met een Duitse tekst. (Redactie)

Dit deel van het Hertogdom Brabant, gelegen in het noordelijke (prachtig: het gebruik van het woord *Mitternacht* hiervoor) gedeelte, bevat de Markgraafschappen van het Heilige Roomse Rijk: het Markgraafschap Bergen op Zoom, de Graafschappen Hoogstraten, Cantecroi (gelegen in Mortsel, een prachtig kasteel) en Delen, de Baronie van Breda en de heerlijkheden Kiel en Herenthals.

Het Marchionatus S. Romani Imperii, of het Markgraafschap van het Heilige Roomse Rijk is de zeer beroemde stad Antwerpen (Antorff) aan de zeer goed bekende rivier de Schelde gelegen, ernaast de daaromheen gelegen landerijen die aan de stad zijn onderworpen. In het verleden is de oorsprong en de regering in andere beschrijvingen behandeld. We willen hier alleen datgene aanstippen wat zich, zolang deze Nederlandse oorlog voortduurt, ter hand genomen kan worden.

Bij het begin van de oorlog in 1566 werden er 3 verschillende godsdiensten beleden in deze stad en wel de Lutherse, Calvinistische en Katholieke, die met elkaar in onmin waren geraakt en waarbij de Katholieken de overhand behielden en de andere verjaagd.

In het jaar 1576, op de 4e november, is de stad door de Spanjaarden, die gingen muiten en bij wie zich een aantal Duitsers aansloten, geplunderd en is er bovenmate veel kwaad aangericht. Het stadhuis en daarbij veel mooie gebouwen en verschillende hele straten werden in de as gelegd. Ze hebben drie dagen lang zo verschrikkelijk in de stad gewoed en geraasd, dat het leek alsof de stad vol met duivels zat. De roof, die ze pleegden, schatte men op 40 ton goud en de bijkomende schade beliep een onvoorstelbare som. Anno 1577 is ze naar de Staten overgelopen, welke het kasteel van Antwerpen door een list binnen hun macht brachten en is in het vermelde jaar Prins Willem van Oranje te Antwerpen aangekomen. In het jaar 1583 heeft de Hertog van Alenzon met zijn Franse soldaten op 17 januari een aanval op de stad uitgevoerd en zo ver geko-

men, dat hij de Kipdorper poorten naast de twee aldaar liggende bolwerken heeft veroverd. Door de burgers is hij echter weer verjaagd en hij heeft er 1500 manschappen verloren; bij de burgers zijn er meer dan 80 omgekomen.

Nadat in 1584 Gent verloren was gegaan is de stad Antwerpen regelmatig beschoten en is er een begin gemaakt met de belegering totdat uiteindelijk de Hertog van Parma met een grote overmacht ter plaatse is gekomen en haar in het jaar 1585, op 17 augustus, onder zijn bevel heeft gebracht. Vanaf die tijd werd zij onderdanig aan de koning van Spanje, wat ze tot nu toe is gebleven.

In het jaar 1605 hebben de Staatsen er een aanval op gedaan, maar ze moesten onverrichter zake de aftocht blazen. Anno 1609, op 14 april, heeft men te Antwerpen over een treffen tussen de Hollanders en de Spanjaarden bericht.

Anno 1612, op 12 september, is het prachtige en wijd bekende gebouw van de Jezuïten voltooid en door de bisschop van Antwerpen ingezegend. In hetzelfde jaar is Prins Frederik Hendrik, Prins van Oranje, met 8000 manschappen te paard en te voet naar Breda opgetrokken en van daaruit de Demer overgestoken en hij heeft de stad Leuven geplunderd en gebrandschat. Deze tocht heeft de stad Antwerpen ook aanzienlijke schade berokkend.

Op 22 september 1624 is de Prins van Polen (thans koning) op een zeer hartelijke wijze te Antwerpen ingehaald. In hetzelfde jaar, gedurende de belegering van de stad Breda, terwijl Spinola zich voor de genoemde stad ophield, hebben de Staatsen een aanslag op het kasteel van Antwerpen uitgevoerd en zijn 13 oktober 's nachts van Bergen op Zoom met 4000 manschappen opgetrokken en moesten door het gebrek aan het allernoodzakelijkste voor het uitvoeren van zo'n aanval wel opgeven. Heel vroeg en nog voor het aanbreken van de dag waren ze bij het fort Nederland aangekomen en hadden alles zo in het werk gesteld, dat het erop leek alsof de aanval zijn uitwerking gehad zou hebben.

Dit werd des te gemakkelijker vanwege het feit, dat men in die tijd dat Spinola met zo'n machtig leger in de buurt lag zo'n aanval niet voorzien had en men daarom zeer weinig manschappen, waarvan de meesten ziek waren, ter bezetting van het kasteel had achtergelaten.

Terwijl men om zo te zeggen de vesting bijna in handen had is een onvoorzien schot in de vesting afgegaan, waardoor de Staatsen hun besluit veranderden en zich weer onverrichterzake terugtrokken en veel oorlogsmateriaal achtergelaten hebben.

In het jaar 1631, op 1 januari, is te Antwerpen de vrede tussen de koning van Engeland en Spanje aangekondigd.

De 10e september van hetzelfde jaar is een grote Spaanse vloot vanuit Antwerpen opgevaaren met de bedoeling enkele steden in Holland of Zeeland te overvallen. Ze is echter bij het land Ter Tolen door de Hollanders en Zeeuwen verslagen en uit elkaar gedreven. Ze hadden daarbij 5000 manschappen en daarbij de meeste schepen in hun macht gekregen met daarnaast ook veel munitie en stukken geschut.

Het Spaanse legerkamp en de hele Spaanse legermacht lag toen bij Roosendaal en in het Prinsenland en Frederik Hendrik, de Prins van Oranje, lag met de hele Staatse legermacht bij Noordgeest bij Bergen op Zoom.

In hetzelfde jaar had Lodewijk XIII, regerend koning van Frankrijk, zijn moeder gevangen laten zetten, die op 20 juni op een vindingrijke manier uit de gevangenis is ontsnapt en de 13e augustus in Brussel en begin september te Antwerpen aankwam en daar aanwezig was, toen de voormelde Spaanse vloot de zeilen hees. Op 17 april 1635 heeft de kardinaal van Spanje, de broer van de Spaanse koning, zijn intrede in Antwerpen gedaan.

Dit is in het kort wat zich in deze stad aan opmerkelijks en gedenkwaardigs tijdens deze Spaanse oorlog tot op heden heeft voorgedaan.

Ondanks deze omstandigheden was Antwerpen altijd al een machtige, grote aanzienlijke handelsstad geweest. Door de inname door de Spaanse koning had ze weer een geweldige terugslag gekregen. De Staatsen hebben de aansluiting op zee en daarmee de koophandel kunnen beletten door de Schelde onder Antwerpen met sterke schansen en forten te omsluiten, zodat geen schip nog zonder hun wil in of uit kon varen. Daarentegen hebben de Spanjaarden de rivier op dezelfde manier van schansen voorzien: De twee voornaamste Staatse schansen of forten als Lillo en Liefkenshoek liggen tegenover elkaar, waarvan de grootste in Brabant en de andere, de kleinste in Vlaanderen. Deze twee

schansen hebben tot gevolg gehad dat de hele handel van Antwerpen is teruggedrongen en de stad Amsterdam in Holland bovenmatig is gegroeid.

De Spanjaarden hebben weliswaar veel moeite gedaan en van alles geprobeerd om deze plaatsen weer te bemachtigen maar ze hebben nooit hun voornemen kunnen uitvoeren.

Om de stad Antwerpen in bezit te kunnen houden, opdat de Hollanders geen inval in Vlaanderen konden doen, hebben ze de wallen om de plassen overal van sterke forten voorzien en het land hier en daar geïnundeerd. Dan, ofschoon de stad Antwerpen aan deze kant van de Schelde ligt, kunnen de Hollanders haar niet goed belegeren. Daarom moesten ze de Vlaamse Plas behouden en op die manier de toevoer uit Vlaanderen afsnijden.

Beneden Antwerpen tussen haar eigen en de Staatse forten Lillo en Liefkenshoek liggen drie sterke forten: het ene S. Philippe in Brabant en de twee andere S. Maria en de Perel in Vlaanderen. Ondertussen zijn de twee bovenvermelde Staatse forten voor de Spanjaarden altijd zeer tot last geweest. Zij konden ze derhalve vanwege het water niet gebruiken, noch konden ze over het water een inval in Zeeland ondernemen, zij het alleen met heel veel moeite. Wel lukte het de machtige Spaanse vloot, die we hierboven noemden en die in het jaar 1631 vanuit Antwerpen is weg gezeild en die haar weg bij de schans Perel, achter het land den Doel genaamd heen, over het onder-water-gezette land door het Saftinger gat (Zandvliet) naar buiten moest varen.

Daarom zijn de Spanjaarden in 1627 begonnen het dorp Zandvliet tot een stad uit te bouwen en deze niet alleen sterk te fortificeren, maar ook daar rondom grote sterke schansen aan te leggen met de bedoeling de bovenvermelde Staatse forten mettertijd geheel van Zeeland af te snijden en onder hun macht te brengen. Zo wilde men langzamerhand jaar na jaar de hele streek heen en terug beneden Lillo en Liefkenshoek van sterke schansen voorzien en zo als het ware een begin maken met een blokkade. Daarvoor werd niet weinig gebruik gemaakt van de Gouwensteense Dijk welke met forten, schansen en redouten ook zeer stevig was gemaakt, zodat het zich liet aanzien alsof het met de bovenvermelde Staatse schansen gedaan zou zijn.

Daartegenover hebben de Staatsen nog twee forten beneden Lillo als Blacugaren en Frederik Hendrik gemaakt en zich met een noodzakelijke aanpak daar tegen verzet.

In het jaar 1632, wanneer de Prins van Oranje de belegering van de stad Maastricht in gang had gezet, is Graaf Willem van Nassau met enkele

De halfbroers Maurits en Frederik Hendrik. Tussen 1649 en 1652 hebben twaalf schilders, waaronder Jacob Jordaens, o.l.v. Jacob van Campen en Christiaan Huygens, gewerkt aan de Oranjezaal in Paleis Huis ten Bosch. De weduwe van Frederik Hendrik, Amalia van Solms, liet deze zaal inrichten als eerbetoon aan haar man.

duizenden manschappen van Kammekens uit Zeeland door de Honte gevaren en heeft deze op de 10e juni bij de Gouwensteense Dijk aan land

gezet en de voormelde Dijk op twee plaatsen tussen de Kruisschans en S. Jacob doorgestoken, zoals ook de Dijk aan de Schelde, waarop hij de

HARINC VLIET

OVER
F
L
A
C
K
De Goeffe
Stade
Nieu oest
moer
Bommel
Den
De Plaet
De Gaten
Calante
De bloek
Maddelen
Groot
Blok
Gant

Crammer

Het
Landt
Tolen
Scherpen
Landt
Westerkerk
Tol
Scherpen
Landt
Westerkerk
Tol
Scherpen
Landt
Westerkerk
Tol

S
B
R
G
E
N
VAN
S
B
R
G
E
N
OP
Z
O
O
M
V
A
N
R
Y
E
N
S
A
N
T
Y
L
J
E
T
S
A
N
T
B
E
R
G
E
N
OP
Z
O
O
M

T
L
A
N
D
V
A
N
W
A
E
S
t
L
A
N
D
v
a
n
B
e
v
e
r
e
n
D
E
N
H
U
T
E
o
f
t
W
e
s
t
e
r
s
c
h
e
l
d
t
S
A
N
T
Y
L
J
E
T
S
A
N
T
B
E
R
G
E
N
OP
Z
O
O
M
V
A
N
R
Y
E
N

T
L
A
N
D
V
A
N
W
A
E
S

W
Y
N
T
E
E
N
K
L
U
N
D
E
R
N
I
E
R
A
E
R
T
V
O
L
L
E
N
D
I
E
P
W
Y
N
T
E
E
N
K
L
U
N
D
E
R
N
I
E
R
A
E
R
T
V
O
L
L
E
N
D
I
E
P
W
Y
N
T
E
E
N

S
P
R
I
N
C
E
N
L
A
N
D
S
P
R
I
N
C
E
N
L
A
N
D
S
P
R
I
N
C
E
N
L
A
N
D
S
P
R
I
N
C
E
N
L
A
N
D

V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N

V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N
V
A
N
R
Y
E
N

V
A
N
R
Y
E
N

BRABANTIE
PARS SEPTENTRIONALIS
 Continens

MARCHIONATUS	S. Rom. Imperij, Belgicorum.
COMITATUS	Hochstratenensium, Cantuarucianum, Gelanum.
BARONIAM BREDANAM	Ryenſe
TERRITORIA	Herentalis et Amſtedami, Sumpſius, Mauric, Hondi.

Militaria Germanica communia.
 Militaria Gallica communia.

Boven: Frederik Hendrik als leider van de strijdkrachten; onder: Frederik Hendrik de triomfator, detail. Beide geschilderd door Jordaens die in Putte begraven ligt.

kruisschans is aangevallen en veroverd heeft. Daar was men bewapend met 130 manschappen, 9 metalen en 2 ijzeren stukken geschut en 18 ton kruit.

Het ontzet van Antwerpen, waarin 5 tot 600 manschappen gelegerd waren, kwam te laat en men probeerde de doorgestoken plaatsen weer in handen te krijgen. Zij werden door de Staatsen weer dapper teruggedreven. Hierna heeft Graaf Willem van Nassau de schans S. Jacob aan de bovenvermelde dijk ook onder zijn macht gebracht. Daarna is de laatste schans Peckgat ook gevolgd, zodat hij zich binnen korte tijd van het bezit van de Gouwensteense Dijk kon verzekeren.

Nadat nu deze schansen bezet waren is hij met zijn manschappen de Schelde weer afgevaren en heeft voor de Spaanse schans S. Ambrosio of Stoofgat halt gehouden, die ook niet lang tegenstand heeft geboden maar zich al spoedig heeft overgegeven.

Van daaruit is hij voor de grote en sterke schans S.

Martin of Hoogerwerf gekomen, welke de Spanjaarden een grote som geld heeft gekost en heeft zich daarvan ook meester gemaakt.

Tenslotte is hij weer naar Lillo gevaren, heeft zijn vloot daar weer verzameld en is de Schelde afgevaren en tot het Saftingergat of -loch gekomen. Van hieruit voer hij weer verder en bij de schans Geuzebril, genoemd in de polder van Namen, over gevaren en onverwachts, schoten die uit de schans met geschut op de schepen. Zijn manschappen heeft hij achter de schans op de Dijk in de polder van Namen afgezet, waardoor

hij de Dijk, die met voetvolk bezet was, snel heeft veroverd waarna hij deze heeft doorgestoken, waardoor die van Hulst tegengehouden werden, zodat ze de schans niet hebben kunnen ontzetten.

Wanneer nu eenmaal deze sterke schans, de Geuzebril genoemd, hem ook in handen is gevallen, blijven alleen Zandvliet met

enkele schansen daaromheen over en dan ligt de doorgang naar de Staatse forten Lillo en Liefkenshoek geheel open.

Het doorsteken van de Dijken en vooral die van de Schelde heeft tot gevolg dat het water over al die andere dijken is gelopen en het land in de wijde omtrek heeft overspoeld, zodat het tot aan de muren van de stad Antwerpen is gevloeid, zoals op deze huidige kaart is te zien. Men berekent dat ongeveer viereenhalfduizend morgen land onder water staat.

Onder Lillo bij de schans S. Ambrosius splitst de Schelde zich in tweeën, waarvan het linkerdeel de Honte of Westerschelde heet en het andere de Oosterschelde, waaraan de zeer sterke stad Bergen op Zoom ligt. Het Markgraafschap Bergen op Zoom heeft hieraan haar naam te danken. Deze stad is wel een van de voornaamste en sterkste fortificaties, die in de Verenigde Provinciën in heel Nederland te vinden is, vooral omdat ze zó goed is voorzien, dat ze ook niet goed belegerd kan worden.

In het jaar 1622 heeft ze bij een zware en pittige belegering stand gehouden.

De Spaanse veldheer Spinola heeft zich daarin erg ingespannen en haar belegerd, nadat hij Steenbergen overrompeld en ingenomen had.

Omdat echter de Graaf van Mansfeld tezelfder tijd na de slag bij Gemblers in Brabant met Don Cordua met zijn manschappen in het land was aangekomen en op de Prins van Oranje stuitte, heeft vermeldde Prins zich met zijn leger in gereedheid gebracht en is op de Spaansen afgegaan om de stad te ontzetten. Spinola heeft hem echter niet willen afwachten, maar is toen opgebroken en heeft zijn legerkamp in brand gestoken.

De belegering was voor de Spanjaarden heel moeilijk, omdat ze de stad niet in zijn geheel konden beschieten; noch konden ze de haven innemen, waardoor de stad dagelijks van manschappen en proviand voorzien kon worden. Later is ze vanaf Steenbergen (of het fort Steenbergen) tot aan de stad zodanig met een vaart, redouten en schansen voorzien, dat men haar nu niet meer van één kant alleen kan belegeren.

Breda, waaraan de Baronnen van Breda hun naam ontleen is weliswaar een landstad, maar bovenmate sterk. De rivier de Mark loopt er doorheen. Ze heeft een sterk kasteel dat door de Staatse in het jaar 1590 met behulp van een turfschip, waarin ze een flink aantal soldaten verborgen hadden, van 3 op 4 maart overrompeld en ingenomen. Hierdoor is de stad in de macht van de Verenigde Provinciën gekomen.

Op 17 augustus 1624 kwam Spinola met de hele Spaanse legermacht voor de stad Breda en ver-

schanste zich er weldra met 5 Koninklijke forten en vorderde zo snel met zijn werk dat hij op 6 september in positie lag.

De Prins van Oranje heeft zijn manschappen in de Langstraat verzameld en zich in Made een dorp aan deze kant van de stad Geertruidenberg met het leger een kamp opgeslagen en een poging ondernomen tegen het Spaanse legerkamp, maar niets kunnen uitrichten. Daarop kwam de aanslag op het kasteel van Antwerpen, zoals we dat hierboven beschreven en gevolgd hebben, waarvoor hij was aangesteld maar die door tegenslag niets heeft uitgehaald. Dit kwam de Spanjaarden goed uit, omdat ze anders de belegering van de stad Breda hadden moeten opgeven.

Ze hebben weliswaar geen grof geweld tegen de stad gebruikt maar deze heeft zich, omdat de belegering zo lang had geduurd uiteindelijk gedwongen door de honger, op 15 juni 1625 aan de Spanjaarden moeten overgeven. De Infantin (kroonprins) heeft op de 12e van dezelfde maand daar zijn intrede gedaan. De Staatse onder leiding van Prins Frederik Hendrik hebben evenwel voor de tweede keer een poging ondernomen maar niets kunnen uitrichten.

In het jaar 1634, wanneer de Spanjaarden de stad Maastricht belegerden is de Prins met de hele Staatse legermacht uit het Bovenkwartier, dat hij bezet achtergelaten heeft, naar het zuiden getrokken. Hij is op 5 september bij Breda aangekomen, waarop de Spanjaarden de belegering van de stad Maastricht opbraken en naar Breda zijn gemarcheerd, wat tot gevolg had dat de Prins van Oranje ook is weggetrokken. De Vrijheid Turnhout is beroemd vanwege de overwinning welke Prins Maurits van Oranje heeft behaald op de Spanjaarden in 1593.

S. Geertruidenberg, gelegen aan de Biesbos, is ook een zeer sterke goed verdedigbare plaats, welke tijdens deze oorlog ook niet weinig heeft geleden. In het jaar 1573 is ze door Prins Willem van Oranje op de Heer van Poyen ingenomen.

In het jaar 1580 hebben de Staatse soldaten de stad Geertruidenberg aan de Prins van Parma verkocht.

In het jaar 1593, op 25 juli, heeft deze stad zich na een zware belegering weer aan Prins Maurits van Oranje overgegeven. Vanaf die tijd is ze altijd in Staatse handen geweest.

Tussen Geertruidenberg en 's-Hertogenbosch ligt de Langestraet, of lange straat, waaraan veel mooie dorpen naast elkaar liggen in de lengte. Daar hebben de Staatse vaak hun legerkamp gehad, vooral in Drunen, waar Prins Frederik Hendrik van Oranje menige keer met zijn legerkamp is neergestreken. ♣

Stamboom van Joannis van Keulen

Naar aanleiding van het artikel op pagina 19 hier de stamboom van deze familie.

1 Joannis van Keulen. Joannis trouwde met Joanna van Geffen.

Kind van Joannis en Joanna:

1 Adrien van Keulen, geboren op zondag 11 maart 1753 in Ammerzoden. Volgt 1.1.

1.1 Adrien van Keulen is geboren op zondag 11 maart 1753 in Ammerzoden, zoon van Joannis van Keulen en Joanna van Geffen. Adrien is overleden op zondag 23 februari 1806 in Ammerzoden, 52 jaar oud. Adrien trouwde met Joanna Kroch. Joanna is geboren op vrijdag 14 september 1753 in Ammerzoden, dochter van Gijsbertus Kroch en Agnetis van Eijck. Joanna is overleden op donderdag 27 februari 1806 in Ammerzoden, 52 jaar oud.

Kind van Adrien en Joanna:

1 Adrianus (Arien) van Keulen, geboren op 21 juni 1791 in Ammerzoden. Volgt 1.1.1.

1.1.1 Adrianus (Arien) van Keulen is geboren op dinsdag 21 juni 1791 in Ammerzoden, zoon van Adrien van Keulen en Joanna Kroch. Arien is overleden. Arien trouwde, 26 jaar oud, op zaterdag 23 mei 1818 in Ammerzoden met Anna van Beers, 24 jaar oud. Anna is geboren op zondag 27 april 1794 in Ammerzoden, dochter van Johannes van Beers en Maria Kusters. Anna is overleden.

Kind van Arien en Anna:

1 Johannes van Keulen, geboren op maandag 10 juni 1822 in Ammerzoden. Volgt 1.1.1.1.

1.1.1.1 Johannes van Keulen is geboren op maandag 10 juni 1822 in Ammerzoden, zoon van Adrianus (Arien) van Keulen en Anna van Beers. Johannes is overleden op donderdag 14 februari 1884 in Ammerzoden, 61 jaar oud. Johannes:

(1) trouwde met Geertrui de Groot. Geertrui is overleden op woensdag 1 aug. 1866 in Ammerzoden.
(2) trouwde, 47 jaar oud, op vrijdag 5 november 1869 in Alem met Ida Wiegman, 29 jaar oud. Ida is geboren op donderdag 18 juni 1840 in Alem, dochter van Theodorus Wiegman en Maria Verbosch. Ida is overleden op zondag 7 november 1875 in Ammerzoden, 35 jaar oud.

Kind van Johannes en Ida:

1 Arie van Keulen, geboren op maandag 22 januari 1872 in Ammerzoden. Volgt 1.1.1.1.1.

1.1.1.1.1 Arie van Keulen is geboren op maandag 22 januari 1872 in Ammerzoden, zoon van Johannes van Keulen en Ida Wiegman. Arie is overleden op donderdag 17 nov. 1949 in Dongen, 77 jaar oud. Beroep: smidsknecht

Arie trouwde, 25 jaar oud, op dinsdag 2 november 1897 in Ossendrecht met Joanna Anthonissen, 21 jaar oud. Joanna is geboren op maandag 8 november 1875 in Ossendrecht, dochter van Johannes Anthonissen en Anna Cornelia de Dooy. Joanna is overleden op zaterdag 7 maart 1942 in Ossendrecht, 66 jaar oud [bron: akte 9]. Getuige bij: geboorteaangifte Martinus Rene Jansen (1928-1988)

Kinderen van Arie en Joanna:

1 Anna Cornelia Ida van Keulen, geboren op 6 dec. 1897 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.1.

2 Ida Johanna Louisa van Keulen, geboren op woensdag 18 september 1901 in Ossendrecht. Ida is overleden op woensdag 22 juli 1942 in Ossendrecht, 40 jaar oud.

3 Johannes Adrianus Franciscus van Keulen, geboren op woensdag 25 mei 1904 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.2.

4 Maria Catharina Victorina van Keulen, geboren op vrijdag 12 januari 1906 in Ossendrecht. Maria is overleden op woensdag 24 april 1907 in Ossendrecht, 1 jaar oud.

5 Johanna Catharina van Keulen, geboren op 16 dec. 1907 in O'drecht. Volgt 1.1.1.1.1.3.

6 Adrianus Cornelis van Keulen, geboren op 10 maart 1911 in O'drecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.

7 Adriana Petronella Maria van Keulen, geboren op donderdag 5 november 1914 in Ossendrecht. Adriana is overleden op zaterdag 21 februari 1948 in Tilburg, 33 jaar oud.

1.1.1.1.1.1 Anna Cornelia Ida van Keulen is geboren op maandag 6 december 1897 in Ossendrecht, dochter van Arie van Keulen en Joanna Anthonissen. Anna is overleden op donderdag 25 december

1969 in Putte (NBr), 72 jaar oud. Zij is begraven op maandag 29 december 1969 te Putte (NBr). Anna trouwde, 27 jaar oud, op donderdag 28 mei 1925 in Ossendrecht [bron: akte 12] met Cornelius (Kees) Jansen, 32 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op donderdag 28 mei 1925 in Ossendrecht. Kees is geboren op maandag 6 februari 1893 om 09:00 in Putte (NBr), zoon van Martinus Jansen en Maria Louisa van Ransbeek. Bij de aangifte van de geboorte van Kees waren de volgende getuigen aanwezig: Cornelius Mertens (geb. 1850) en Franciscus Simons (geb. ±1852). Kees is overleden op vrijdag 16 april 1976 in Putte (NBr), 83 jaar oud. Hij is begraven op maandag 19 april 1976 te Putte (NBr). Beroepen: smid, loodgieter

Getuige bij: geboorteaangifte Cornelius Martinus Maria Jansen (geb. 1969)

Kinderen van Anna en Kees:

1 Martinus Rene Jansen, geboren op zondag 11 maart 1928 in Putte. Volgt 1.1.1.1.1.1.

2 Maria Louisa Johanna Jansen, geboren op zaterdag 23 april 1932 in Putte (NBr). Zij is gedoopt op zondag 24 april 1932 in Putte (NBr). Notitie bij de geboorte van Maria:

Getuigen Henricus van Keulen en Maria Jansen.

Maria bleef ongehuwd.

1.1.1.1.2 Johannes Adrianus Franciscus van Keulen is geboren op woensdag 25 mei 1904 in Ossendrecht, zoon van Arie van Keulen en Joanna Anthonissen. Johannes is overleden op zaterdag 27 oktober 1979 in Ossendrecht, 75 jaar oud. Hij is begraven op woensdag 31 oktober 1979 te Ossendrecht. Johannes trouwde met Maria Catharina Meijlemans. Maria is geboren op dinsdag 6 maart 1906 in Ossendrecht. Maria is overleden op donderdag 9 maart 1961 in Bergen op Zoom, 55 jaar oud. Zij is begraven op maandag 13 maart 1961 te Ossendrecht.

Kind van Johannes en Maria:

1 Arie L.J. van Keulen.

1.1.1.1.3 Johanna Catharina van Keulen is geboren op maandag 16 december 1907 in Ossendrecht, dochter van Arie van Keulen en Joanna Anthonissen. Johanna is overleden op dinsdag 7 april 1981 in Breda, 73 jaar oud. Zij is begraven op zaterdag 11 april 1981 te Ossendrecht. Johanna trouwde met Leon Ludovicus Bogers. Leon is geboren op maandag 20 oktober 1902 in Ossendrecht, zoon van Wilhelmus Ludovicus Bogers en Johanna Maria van Loon. Leon is overleden op woensdag 26 maart 1980 in Bergen op Zoom, 77 jaar oud. Hij is begraven op zaterdag 29 maart 1980 te Ossendrecht.

Kinderen van Johanna en Leon:

1 Ariette Bogers. Volgt 1.1.1.1.1.3.1.

2 Adriana Bogers. Volgt 1.1.1.1.1.3.2.

3 Maria Bogers. Volgt 1.1.1.1.1.3.3.

4 Joanna Maria Bogers, geboren op 4 september 1933 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.3.4.

5 Joannes Wilhelmus Bogers, geboren op dinsdag 11 november 1941 in Ossendrecht.

Joannes is overleden op dinsdag 2 januari 1945 in Ossendrecht, 3 jaar oud.

1.1.1.1.4 Adrianus Cornelis van Keulen is geboren op vrijdag 10 maart 1911 in Ossendrecht, zoon van Arie van Keulen en Joanna Anthonissen. Adrianus is overleden op zondag 27 augustus 1989 in Bergen op Zoom, 78 jaar oud. Hij is begraven op donderdag 31 augustus 1989 te Ossendrecht.

Beroep: smid

Adrianus trouwde, 26 jaar oud, op zaterdag 12 juni 1937 in Zandvliet met Anna Catharina Peeters, 25 jaar oud. Anna is geboren op maandag 6 november 1911 in Zandvliet, dochter van Johannes Jacobus Peeters en Ludovica Catharina Cleiren. Anna is overleden op 9 oktober 1968 in Ossendrecht, 56 jaar oud.

Kinderen van Adrianus en Anna:

1 Ludovica Henrica van Keulen, geboren 17 april 1938 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.1.

2 Jacobus Henri Johannes van Keulen, geboren 7-7-1940 in O'drecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.2.

3 Victorine Johanna Maria van Keulen, geboren op donderdag 30 december 1943 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.3.

4 Ludovicus Cornelis van Keulen, geboren op 14 aug. 1945 in O'drecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.4.

5 Rene Cornelis van Keulen, geboren op 13 juli 1948 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.5.

6 Ida Catharina Johanna van Keulen, geboren op zaterdag 21 oktober 1950 in Ossendrecht. Volgt 1.1.1.1.1.4.6.

1.1.1.1.1.1.1 Martinus Rene Jansen is geboren op zondag 11 maart 1928 in Putte (NBr), zoon van Cornelius (Kees) Jansen en Anna Cornelia Ida van Keulen. Bij de aangifte van de geboorte van Martinus waren de volgende getuigen aanwezig: Martinus Jansen (1857-1942) en Joanna Anthonissen (1875-1942). Hij is gedoopt op zondag 11 maart 1928 in Putte (NBr). Martinus is overleden op zaterdag 11 juni 1988 in Bergen op Zoom, 60 jaar oud.

Beroepen: smid, loodgieter

Martinus trouwde, 37 jaar oud, op vrijdag 13 augustus 1965 in Putte (NBr) met Veronica Virginia (Fronnie) Marcus, 35 jaar oud. Fronnie is geboren op zaterdag 31 augustus 1929 in Rotterdam, dochter van Petrus Johannes Marcus en Maria Catharina van Aerden.

Kind van Martinus en Fronnie:

- 1 Cornelius Martinus Maria Jansen**, geboren op maandag 24 maart 1969 in Kapellen (B).
Volgt 1.1.1.1.1.1.1.1.

1.1.1.1.1.3.1 Ariette Bogers, dochter van Leon Ludovicus Bogers en Johanna Catharina van Keulen. Ariette trouwde met Jozef Denis.

1.1.1.1.1.3.2 Adriana Bogers, dochter van Leon Ludovicus Bogers en Johanna Catharina van Keulen. Adriana trouwde met Petrus Suijkerbuijk.

1.1.1.1.1.3.3 Maria Bogers, dochter van Leon Ludovicus Bogers en Johanna Catharina van Keulen. Maria trouwde met Marijn Raats.

1.1.1.1.1.3.4 Joanna Maria Bogers is geboren op maandag 4 september 1933 in Ossendrecht, dochter van Leon Ludovicus Bogers en Johanna Catharina van Keulen. Joanna is overleden op dinsdag 10 oktober 1989 in Zierikzee, 56 jaar oud. Zij is begraven op zaterdag 14 oktober 1989 te Zierikzee. Joanna trouwde met Maarten Lobbezoo.

1.1.1.1.1.4.1 Ludovica Henrica van Keulen is geboren op zondag 17 april 1938 in Ossendrecht, dochter van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Ludovica trouwde, 23 jaar oud, op woensdag 8 november 1961 in Ossendrecht met Petrus Johannes Ludovicus van Hoof, 26 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op woensdag 8 november 1961 in Ossendrecht. Petrus is geboren op donderdag 15 augustus 1935 in Zandvliet, zoon van Cornelis Johannes Baptist van Hoof en Anna Catharina van Dorst.

Kinderen van Ludovica en Petrus:

- 1 Werner Cornelis Anna van Hoof**, geboren op woensdag 14 november 1962 in Antwerpen.
- 2 Ingrid Catharina Adriana van Hoof**, geboren op zondag 5-4-1964. Volgt 1.1.1.1.1.4.1.1.
- 3 Hilde Jacoba Victorine van Hoof**, geboren op donderdag 9 april 1970 in Kapellen (B).
Volgt 1.1.1.1.1.4.1.2.

1.1.1.1.1.4.2 Jacobus Henri Johannes van Keulen is geboren op zondag 7 juli 1940 in Ossendrecht, zoon van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Jacobus trouwde, 26 jaar oud, op vrijdag 30 september 1966 in Ossendrecht met Dinie Robeer, 21 jaar oud. Dinie is geboren op dinsdag 16 januari 1945.

1.1.1.1.1.4.3 Victorine Johanna Maria van Keulen is geboren op donderdag 30 december 1943 in Ossendrecht, dochter van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Victorine trouwde, 23 jaar oud, op vrijdag 11 augustus 1967 in Ossendrecht met Frans Sep, 23 jaar oud. Frans is geboren op zaterdag 9 oktober 1943 in Roosendaal.

1.1.1.1.1.4.4 Ludovicus Cornelis van Keulen is geboren op dinsdag 14 augustus 1945 in Ossendrecht, zoon van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Ludovicus trouwde, 24 jaar oud, op woensdag 10 december 1969 in Bergen op Zoom met Marianne Heijmans, 19 jaar oud. Marianne is geboren op donderdag 4 mei 1950 in Bergen op Zoom, dochter van Marinus Ludovicus Heijmans en Anna Cornelia van Capella.

Kinderen van Ludovicus en Marianne:

- 1 Jurgen van Keulen.**
- 2 Wendy van Keulen.**

1.1.1.1.4.5 Rene Cornelis van Keulen is geboren op dinsdag 13 juli 1948 in Ossendrecht, zoon van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Rene trouwde, 25 jaar oud, op maandag 6 augustus 1973 in Raamsdonk met Cornelia Gerarda Maria Kievits, 21 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op zaterdag 25 augustus 1973 in Raamsdonk. Cornelia is geboren op maandag 24 maart 1952 in Raamsdonk, dochter van Hendrikus Petrus Kievits en Wilhelmina Adriana Kuijten.

Kinderen van Rene en Cornelia:

1 Femke Anna Allegond Jacobus van Keulen, geb.op zondag 25 sept. 1977 in B.o.Zoom.

2 Wytske Ludovica Petroeska van Keulen, geboren op maandag 6 dec. 1982 in B. op Zoom.

1.1.1.1.4.6 Ida Catharina Johanna van Keulen is geboren op zaterdag 21 oktober 1950 in Ossendrecht, dochter van Adrianus Cornelis van Keulen en Anna Catharina Peeters. Ida trouwde, 20 jaar oud, op maandag 21 december 1970 in Ossendrecht met Adri Goossens, 20 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op vrijdag 22 januari 1971 in Ossendrecht. Adri is geboren op maandag 27 maart 1950 in Ossendrecht, zoon van Johannes Adrianus Goossens en Johanna Maria Jacobs.

Kind van Ida en Adri:

1 Anne Goossens, geboren op zaterdag 24 juli 1971 in Bergen op Zoom.

1.1.1.1.1.1.1 Cornelius Martinus Maria Jansen is geboren op maandag 24 maart 1969 in Kapellen (B), zoon van Martinus Rene Jansen en Veronica Virginia (Fronnie) Marcus. Bij de aangifte van de geboorte van Cornelius waren de volgende getuigen aanwezig: Maria Catharina van Aerden en Cornelius (Kees) Jansen (1893-1976).

Beroep: technisch tekenaar

Cornelius trouwde, 30 jaar oud, op zaterdag 4 september 1999 in Schilde met Karin Maria Boeckx, 29 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op zaterdag 4 september 1999 in Schilde. Notitie bij het huwelijk van Cornelius en Karin: getuigen Hans Boekx en Robin Huizinga.

Karin is geboren op maandag 13 april 1970 in Brecht, dochter van Jozef Petrus Boeckx en Lydia Philamina Segers.

Beroep: medisch laborante

Kinderen van Cornelius en Karin:

1 Eline Veronica Jozef Jansen, geboren op dinsdag 22 mei 2001 in Wilrijk. Bij de aangifte van de geboorte van Eline waren de volgende getuigen aanwezig: Jozef Petrus Boeckx en Veronica Virginia (Fronnie) Marcus (geb. 1929).

2 Nick Dirk Lydia Jansen, geboren op zondag 16 maart 2003 in Wilrijk.

1.1.1.1.4.1.1 Ingrid Catharina Adriana van Hoof is geboren op zondag 5 april 1964, dochter van Petrus Johannes Ludovicus van Hoof en Ludovica Henrica van Keulen. Ingrid trouwde, 30 jaar oud, op vrijdag 15 juli 1994 in Antwerpen met Filip Florent Borms, 24 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op zaterdag 16 juli 1994 in Kapellen (B). Filip is geboren op vrijdag 21 november 1969 in Kempem (DI).

Kinderen van Ingrid en Filip:

1 Mathijs Vera Petrus Borms, geboren op donderdag 29 juni 1995 in Wilrijk.

2 Florian Louise Werner Borms, geboren op maandag 12 augustus 1996 in Wilrijk.

1.1.1.1.4.1.2 Hilde Jacoba Victorine van Hoof is geboren op donderdag 9 april 1970 in Kapellen (B), dochter van Petrus Johannes Ludovicus van Hoof en Ludovica Henrica van Keulen. Hilde trouwde, 29 jaar oud, op woensdag 7 juli 1999 in Brasschaat met Sven Pierre Lucien Struyf, 27 jaar oud. Het kerkelijk huwelijk vond plaats op woensdag 7 juli 1999 in Kapellen (B). Sven is geboren op donderdag 9 december 1971 in Kapellen (B), zoon van Theophiel Roger Struyf en Monique Maria Francisca Daems.

Generereerd met Aldfaer versie 3.5.3 op 17-03-2008 19:08 door Cor Cleeren♣

ONGEWENSTE GASTEN?

door Jeanette v.d. Berg-Buijs

Was er in Putte iets te vieren dan ging dit altijd wel gepaard met een optocht. Zo ook op 19 juni 1939 tijdens het zilveren ambtsjubileum van burgemeester v.d. Ven. Ieder deel van Putte deed zijn best om er iets moois van te maken.

*Foto: op de wagen v.l.n.r.: het Fransmanneke, diens vrouw en Louis van Beeck.
Het jongetje ertussen is vermoedelijk Harry van Put.*

*Vóór de wagen v.l.n.r.: Frans Guns met accordeon, Eugenie van Put, Nel de Nooier, Mien
Tuinman, Til van Beeck en Lien Govers. De andere accordeonist is Louis Feijen.*

Zo hadden bijvoorbeeld de bewoners van de Putsestraat de woonwagen van Door Teijssen geleend om er mee in de optocht te rijden.

De mensen zelf hadden zich allemaal verkleed als echte zigeuners om de politie een beetje te stangen, want die was niet op dat volk gesteld; dat bracht altijd onrust in het dorp.

Toen de wagen en de 'zigeuners' klaar waren voor de start werd er met spoed iemand naar het dorp gestuurd om het comité te 'waarschuwen' dat er zigeuners op komst waren en dat zij reeds de Putse duin over kwamen!

De paniek was groot. Meteen was iedereen in rep en roer: zigeuners op deze feestdag?!

De veldwachter en politie werden er naar toe gestuurd om dat volkje tegen te houden en ze terug te sturen naar waar ze vandaan kwamen.....

Toen de zigeuners zich bekend maakten ontstond er grote hilariteit onder de mensen.

Deze grap deed hen enorm veel plezier. Ondanks de tegenzin van de gezagdragers mocht de 'woon'wagen toch nog in de optocht meerijden.

Of zij nog een prijs hebben gewonnen is mij onbekend, maar me dunkt dat ze toch zeker de feestprijs hadden verdiend! ♣

DE MOEIZAME START VAN VLEGVELD WOENSDRECHT

door Adrie van Zunderd

DE DERTIGER JAREN

Woensdrecht telde in 1930 een inwonertal van 3.886. Hiervan waren in 1931 niet minder dan 280 mannen werkloos, waarvan er 40 absoluut geen inkomsten hadden. Werkloosheidsuitkeringen kende men toen niet en de armoede was zeer groot.

Maar ook een enkeling van de beter gesitueerden maakte misbruik van de arme bevolking. Zo gaat nog steeds het verhaal van een 'armoedzaaiër' die een welgestelde vroeg om een zakje klaver voor zijn geit te mogen snijden. Dit werd toegestaan tegen betaling van vijf cent per zakje. Tijdens het snijden kwam de eigenaar controleren en bleek de zak groter dan hij had gedacht: de arme sloeber moest alles afgeven.

Het grootste deel van de mannelijke bevol-

king was afhankelijk van de agrarische sector, dus seizoensarbeid.

Zo van september tot december, wanneer de suikerbieten gerooid werden, vond een aantal werk in de suikerfabrieken in Dinteloord en Halfweg, maar na die tijd waren ze weer werkloos. Ook de drie plaatselijke steenfabrieken konden weinig of geen mensen meer werk bieden door de economische crisis en de toenemende concurrentie.

Op aandrang van de landarbeidersbond en de landelijke werkverschaffing besloot de gemeente aan het eind van 1930 de werkloosheid op te gaan vangen door middel van de werkverschaffing. Daarvoor moest echter een commissie benoemd worden. Dat duurde ook nog bijna een jaar. De nadruk bij de

vóór de ontginningen

werkverschaffing lag in die tijd op ontginning van heide, moeras en bos zoals het gebied Eendenkooi.

Een verslag van de gemeenteraad in die tijd luidt: *Ter bestrijding van de werkloosheid heeft de gemeente zich genoodzaakt gezien diverse percelen bos en heide aan te kopen, teneinde deze door middel van werklozen cultuurgeschikt te maken.* Erg veel meelevenheid met de problemen van de medemens blijkt nu niet bepaald uit het bovenstaande. Het ligt er duimendik bovenop dat de raad het betreurt deze kostbare uitgave te moeten doen om de werkloosheid te bestrijden. Men kon toen niet voorzien welke invloed een en ander zou krijgen op het latere beeld van Woensdrecht en zijn omgeving.

Pas op 27 januari 1932, dus meer dan een jaar later, wordt besloten tot aankoop van de vroegere Eendenkooi en eventueel het Zwartven (Swartven of Swaerte venne), een woest gebied van stuifzanden, heide en een aantal kleinere vennen.

De werkloosheid was dus zeer hoog, vooral in de wintermaanden. Gedurende de jaren 1933 en 1934 werd Woensdrecht met meer dan vierhonderd werklozen geconfronteerd in de wintermaanden. Op een totaal van 1700 mensen in de beroepsbevolking was dit wel heel erg veel.

Het loon in de gemeentelijke werkverschaffing bedroeg in die tijd, 1933, Fl.0,22 (tweëntwintig cent) per uur (Euro 0,10). Bij een particuliere werkverschaffing mocht Fl.0,24 (Euro 0,11) per uur uitbetaald worden. Bij regenverlet werden drie uur per week niet uit-

betaald.

Om voor de werkverschaffing in aanmerking te mogen komen, mocht men geen andere inkomsten hebben. Inkomsten uit eigen tuin, zoals aardappelen en groenten, mochten op het loon van de werkverschaffing in mindering gebracht worden. Ook werd een raadsbesluit aangenomen dat het voor geplaatsten in de werkverschaffing verboden was om zich in een 'openbare drankgelegenheden' op te houden.

In de commissie van toezicht op de werkverschaffing en ontginningen werden benoemd: de Burgemeester, J. Overbeeke, J.B. Verswijver, A. de Crom en Alph.C. van Zunderd.

Op 16 februari daaropvolgend werd dan uiteindelijk de vroegere Eendenkooi, groot 38,53 ha, van eigenaar C. Sparrentak, een landbouwer uit Kruiningen, aangekocht. Ook werd nog een stukje langs de Weg naar Wouw van J.J. Simons overgenomen, zodat het totaal ruim 39 ha bedroeg. Dit gehele gebied moest door de arbeiders met de schop en kruiwagen geëgaliseerd worden. Iedere werkloze was verplicht zich bij de werkverschaffing te melden. Men had trouwens weinig keus, want geen werk: geen geld!

Zo schreef P.H.B. Michielsens treffend in het Scheldebaken:

'Zo kon je ze 's morgens in alle vroegte alleen of in groepjes zien gaan, op weg naar 't 'waark' (het werk), te voet, want zelfs een fiets konden ze niet bekostigen. Soms hadden er enkelen geluk en mochten een stuk me rijden achter op de kar van een boer die dezelfde kant op moest, maar niet te veel volk op de kar, want dan moest het paard 's

morgens al te hard trekken. Want ook de boer was zuiniger op zijn paard dan op zijn 'werkvolk'. De klompen of vetleren kistjes zochten 's morgens al moeizaam steun in de diepe karrensporen van de rulle zandpaden. Onder de arm hing de vlijmscherp geslepen steek- of panschop, en op de rug aan een touwtje, de schamel gevulde 'stukkezak' (boterhammenzak) en de blauw emailen drinkenskruik. Zo ging het iedere dag weer, 's morgens vroeg heen en 's avonds laat na een dag van hard en zwaar handwerk weer terug, soms steun zoekend aan de uitstekende teut van een boerenkar.'

Op het eerste oog leken de mannen allemaal op elkaar, sommigen amper vijftig jaar oud, maar allemaal kromgegroeid van het harde 'labour' van alledag in de schrale Brabantse grond en de zware vette klei in de polder. Maar ééns zal er verbetering in komen, was de mening van deze 'polderjongens' zoals ze in de volksmond genoemd werden. Na het egaliseren zou de grond gecultiveerd

worden en bestemd voor landbouw. Om het armoedige bestaan wat te verbeteren, zouden de inwoners kavels grond kunnen pachten. De gemeente zou de grond dus in eigendom houden en door de pacht konden ze dan de kosten voor de werkverschaffing weer terug verdienen. De belangstelling ervoor was groot bij inwoners en werklozen.

Doch, hoe veranderlijk is de mens. De liefhebbers zouden het spoedig weten. De pachtprizen waren hoog, veel te hoog. Er was bij die arme sloebers nog geen geld voor een droge boterham, laat staan voor de pacht van een kavel grond. In verband hiermee werd besloten het hele terrein met gras in te zaaien en in te richten als vliegveld; als zodanig werd het in 1934 door de raad goedgekeurd.

Dat zou misschien ook werkgelegenheid opleveren. Hoogst waarschijnlijk wist de toenmalige burgemeester Rubert al meer dan zijn raadsleden, doch dit is slechts een veronderstelling. Want wat was er in de tussenliggende tijd gebeurd?

W.B.A.C.

In 1933 was in Bergen op Zoom door een groepje vooraanstaande inwoners een zweefvliegclub, de Bergen op Zoomsche Zweefclub, opgericht, die later werd omgedoopt tot West Brabantse Aero Club: de W.B.A.C.

Een nog steeds bestaande enthousiaste club, die nu nog steeds haar 'thuis' op onze vlieg-basis heeft. Goed beschouwd is het deze vereniging die heeft bijgedragen tot het ontstaan van onze basis. De club schafte in Duitsland een heus zweefvliegtuig aan. Nu ontbrak alleen nog een terrein waar men kon opstijgen en landen. Het lot was hen kennelijk goed gezind, want het grote natuurgebied de Groote Meer was door de warme zomer helemaal droog komen staan.

De naam zegt het al, Groote Meer was in die tijd al zeer bekend bij de schaatsliefhebbers vanwege zijn uitgestrektheid zowel op Nederlands als Belgisch grondgebied. Om te weten hoe dat nu precies begon hebben we, Louis van den Bergh, ex-bestuurslid van onze heemkundekring en de schrijver, contact gezocht met de oud-boswachter van dit uitgestrekte gebied, Fons de Dooy. Fons, toen ruim 83 jaar oud, maar zeer goed bij de tijd en kras als geen ander, is hier aan de Groote Meer aan het hof geboren en nooit meer weg geweest. 'Waarom zou ik naar andere landen op vakantie gaan als ik hier alles heb waar anderen naar zoeken', zegt hij. En gelijk heeft hij, het is er zo ontzettend

mooi aan de Groote Meer, je weet niet wat je ziet. 'Op mijn 23ste jaar werd ik tot boswachter benoemd en op mijn 75ste ben ik met pensioen gestuurd, want ik was het nog lang niet moe', zo zegt hij.

Hij kan zich het allereerste begin nog heel goed herinneren, zelfs alle mensen die hier kwamen zweefvliegen. Maar we laten hem zelf aan het woord: 'Zo rond de koers van 1930 is het vliegen hier op de Groote Meer begonnen als zweefvliegen. Het eerste vliegtuig dat hier landde, was echter al in 1913, maar dat was een watervliegtuigske dat de krant, ik geloof de Gazet van Antwerpen, voor de toenmalige eigenaar, de heer Monsaux, kwam brengen. Dat zweefvliegen ging niet zo gemakkelijk, want dat gebeurde met een soort katapult en daar waren sterke mannen voor nodig die ook nog hard konden lopen om een rubberen kabel (de katapult) aan te trekken. Er stonden natuurlijk geen bomen, dus alles kwam aan op mankracht. Ze konden alleen vliegen als de Groote Meer droog stond en dan was het meestentijds ook goed warm. We moesten die kabel dan met zo'n man of acht gelijkmatig aantrekken,

Fons de Dooy, oud-boswachter van landgoed De Groote Meer

want het ding stond op een houten goot die met glijspul was ingesmeerd. Het was al een kunst van de vlieger om het vliegtuigje recht op de goot te houden. Gebeurde dat goed, dan vloog het zo'n meter of tien, vijftien hoog over een afstand van een veertig tot vijftig meter. Dan was het weer een kunst om hem goed op de grond te krijgen. Er waren er bij die daar al heel goed in bedreven waren. Er waren er echter ook bij die er nog niet zo bedreven in waren en die haalden soms de meest rare capriolen uit, waar we dikwijls mee gelachen hebben. Meestal eindigde dat met het steil recht naar beneden vallen. Het waren wel allemaal mensen uit de betere kringen van Bergen op Zoom.

Augustus 1935: eerste clubhuis, tevens EHBO-post

Ik herinner me nog namen als Meerbach, Daverveldt en Diepen. Die Diepen was wel de leider van de groep. (Frits Diepen was de stichter van het bekende Avio-Diepen en later directeur van Fokker). Met Daverveldt, een jongen van een jaar of achttien negentien, hebben we nog wat meegemaakt. Die zijn stuurkunst was kennelijk nog niet zo groot en hoe hij het deed weet ik niet, maar bij het lossen ging het vliegtuigje steil omhoog en vrijwel direct steil omlaag zodat hij op zijn achterstuk terug op de grond terecht kwam. Het vliegtuigje stelde niet zo veel voor en woog ook bijna niks. Het waren

twee vleugels bedekt met een dun soort zeildoek en daartussenin een stoeltje waar de bestuurder op vastgebonden zat. Ze konden alleen maar rechtuit vliegen. Stuurde hij verkeerd, dan stortte het zweefvliegtuigje direct naar beneden. Was het ding kapot, dan knutselden ze net zo lang tot het weer vliegklaar was of kwamen de volgende zondag weer terug.

Voor ons was het een verzetje, er was hier toen niet veel te beleven in de omgeving, dus beleefden wij er ook plezier aan.'

Tot zover het verhaal van Fons de Dooy, oud-boswachter op het landgoed 'de Groote Meer'. Maar ook dit W.B.A.C.-gezelschap had natuurlijk vernomen van de egalisatie-

plannen van het 'Kooyduin en Eendenkooi'. Een select gezelschap uit hun midden besloot een praatje te gaan maken met burgemeester Rubert van Woensdrecht om het terrein als vliegveld te mogen gebruiken, omdat ze drommels goed wisten dat 'De Groote Meer' na de eerste de

beste fikse regenbui weer helemaal blank zou staan. En zie, er was slechts één raadsvergadering nodig om het grote terrein aan de W.B.A.C. te verpachten en het te bestemmen tot vliegveld. De Eendenkooi behoorde voorgoed tot het verleden. In 1935 werd het te egaliseren gebied nog met 18 ha vergroot. Dat deze beslissing, 48 jaar later, zou leiden tot het voornemen van de regering om hier 48 kruisvluchtwapens te plaatsen, zal geen van de toenmalige vroege vaders hebben voorzien. De K.L.M. keurde het terrein voorlopig goed als vliegveld. De minister van Waterstaat accepteerde het vliegveld als noodlandingsterrein en gaf zelfs een jaarlijkse vergoeding van Fl 175,= in de exploi-

tatiekosten. En de nu nog steeds zeer actief zijnde West Brabantse Aero Club vond hier zijn thuisbasis.

Volgens bijgevoegde brief van dhr. ir. A.J.L. Juten uit Bergen op Zoom gericht aan de burgemeester van Woensdrecht van 7 maart 1934, had de stad Bergen op Zoom liever zelf een vliegveld ten noorden van de stad gerealiseerd, maar kon men geen voldoende terrein in handen krijgen. De brief komt op het volgende neer (op de volgende twee pagina's de gehele handgeschreven brief voor de liefhebbers):

Edelachtbare heer,

Na onze telef. gesprekken wil ik U nog gaarne geluk wensen met Uw eerste voordelen behaald ten bate van een vliegveld.

U begreep het: Uwe bemoeiingen waren in zoover ten nadele der Bergen op Zoomsche plannen dat wij het vliegveld met der tijd ten N. van de stad en meer dichtbij wenschten te hebben. Maar de moeilijkheden om 60 ha geschikt terrein te vinden, goedkoop genoeg om exploitatie mogelijkheid te geven waren zoo groot dat pogingen in 1934 geen resultaat gaven.

Uw pogen gaf wel resultaat en het komt mij en andere leden van het comité verstandig voor om de aanleg van een vliegveld ten zuiden van de stad als een fait accompli te aanvaarden. Zoo als ik U reeds telefoneerde leg ik mij, met overtuiging dat het ook zoo kan, neer bij de beslis-sing van Uwen Raad.

Voor de aansluiting bij de vijfsprong aan het militair oefenterrein wordt de mogelijkheid tot ver-grooing der militaire oefengelegenheid zeer vergroot, 't welk ook voor de gemeente Bergen op Zoom voordeel kan geven. Als Uwe gemeente en de gemeente Bergen op Zoom zich in redelijk-hed tot samenwerking op dit gebied vinden kunnen is er voor het westen onzer provincie veel bereikt.

De bedoeling van ons comité is, in onze omgeving een burgerlijk secundair vliegveld te doen groeien. Bezwaren van de K.L.M. mogen er niet bestaan daar dit instituut weet dat wij in ons wes-ten heel goed begrijpen dat het vliegveld Bergen op Zoom in het internationaal verkeer geen rol spelen zal.

Of de militairen van dit vliegveld geen of met tegenzin of met graagte van dit terrein gebruik zul-len maken, kunnen we rustig afwachten.

Met vriendelijke groeten

Juten.

7 Maart 1934

De Heer Prinsenvoester
der gemeente Woensdrecht

Edeleachtbare Heer,

Na onze brief. gesprekken wil ik u nog
gaarne gelukwensen met uw eerste voor-
deelen behaald ten bate van een vliegvel.

U begreep het: onze bemoeiingen waren
in zoverre ten nadeele der Pierps of hooft
plannen dat zij het vliegvel met der tijd
te N. van de stad en meer diebbijvoerschte
te hebben.

Maar de moeilijkheden om te H. A. ge-
schikt terrein te vinden goedkoop genoeg
om exploitatie. mogelijkheids te geven waren
zoo groot dat poging in 1934 geen resultaat
gaven.

Uw poging gaf wel resultaat en het komt
mij's andere liden van het comité veldstandig
door de aanleg van een vliegvel te zeeiden
van de stad als een fait accompli te aan-
nemen.

Zaals ik u reeds telefeerde leg ik mij met overtuiging, dat het ook do's kan niet bij de berlijning is een heel.

Door de aanwinting bij de vijftiening en het militair oefenterrin wordt de mogelijkheid tot vergroting der militair oefenplekken aldervergroot, ik weet ook voor de gemeente D. o. l. voordeel has geven.

als deze gemeente en de gemeente D. o. l. zich in redelijkheid tot samenwerking op dit gebied vinden kunnen is er voor het best, over provincie veel beslist.

De betaling van een Comité is, in mijn mening een burgerlijk secundair vliegboom te dat geven; beynamen van de K. L. in mijn er niet bestaan dat dit instidient weet dat mij, in een vrede, heel goed begrijpen, dat het vliegveeld Prohom in het internationaal verkeer een rol spelen zal.

of de militair en dit vliegveeld geen, of met bepaling of met grachten van dit terrein gebruik zullen maken, kunnen we niet afmaken.

Met vriendelijke groeten

J. de Vries

DE VIJFSPRONG

De vijfsprong binnen de basis was in de dertiger jaren een zeer markant punt in het gebied dat later de vliegbasis zou worden. De laatste boerderij in de Wouwbaan, dicht bij de Wouwbaanpoort, bestond toen ook al, maar was tevens een café, waar de heren jagers na de jacht hun buit verdeelden. De Wouwbaan was in die dertiger jaren natuurlijk niet meer dan een zandbaan met diepe karrensproten. Men kon

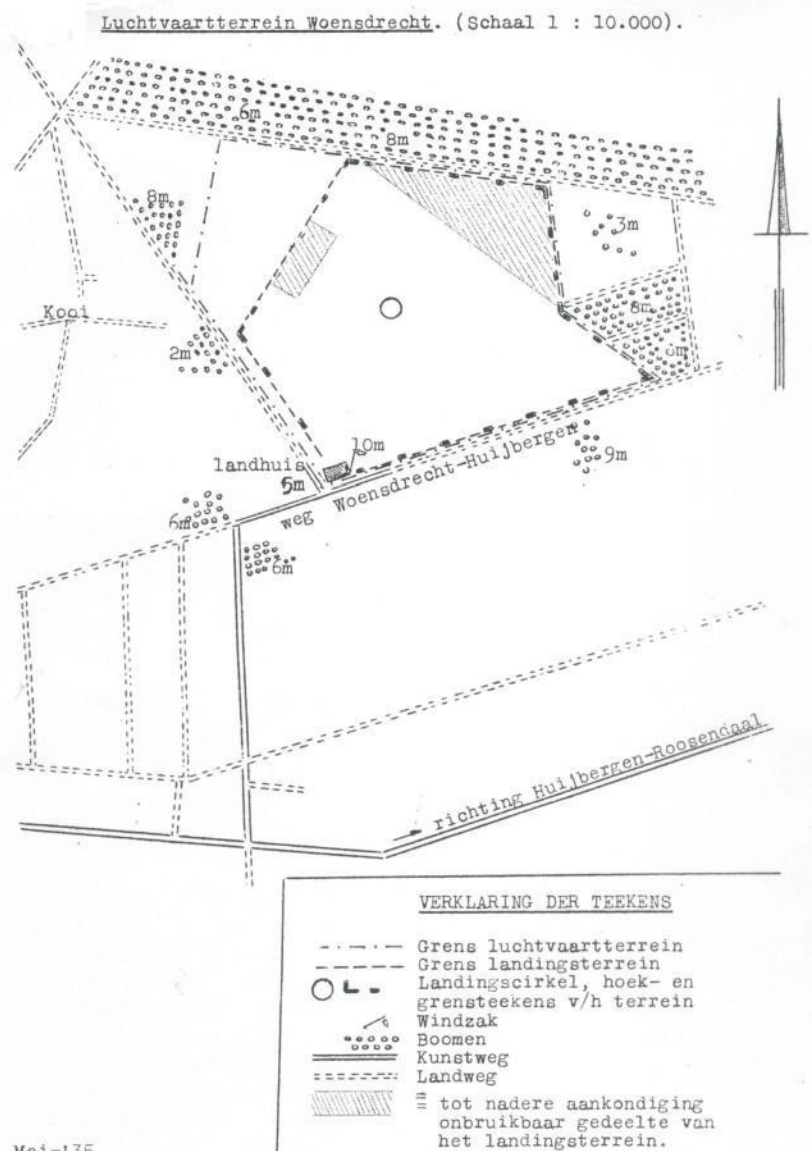
Vijfsprong →

Wouwbaan →

via deze vijfsprong vanaf deze baan (toen Baene naar Wouw) rechtdoor naar Wouw, rechtsaf naar Huijbergen (langs de schaapskooi en via het Eiland), of, ook rechtsaf, via de Groene Papegaai naar Ossendrecht. De Groene Papegaai was in die tijd een café op de hoek Huijbergseweg/Postweg en was vroeger tevens stopplaats voor de postkoetsen vanuit België. Het was toen tevens een tolplaats, de caféhouder was ook nog tolgaarder, althans volgens onze inlichtingen. Linksaf kon men nog naar Bergen op Zoom via de Heimolen.

Wat mij wel het meest verbaasde was, dat die postkoetsen niet via de normale wegen reden, maar kennelijk steeds de kortste routes dwars door de bossen via de vennen namen. Maar ook hiervoor ligt de verklaring weer voor de hand: de paarden moesten onderweg kunnen drinken. Daarom zochten de koetsiers de dichtstbijzijnde drenkplaatsen op.

Ook de tegenwoordige amfibieënpoel bij de Wouwbaan was zo'n drenk. Zodoende waren deze bospaden door het vele gebruik verhard geworden. Ze werden zelfs tot in de Tweede Wereldoorlog nog gebruikt door de minder bedeelde arbeiders. In de tijd dat de fietsplaatjes verplicht waren, reden zij over diezelfde paden naar en van hun werk omdat ze

dan de controle van de plaatselijke garde konden ontlopen. Een fietsplaatje kostte in die tijd ongeveer twee gulden vijftig per jaar, terwijl de inkomsten meestentijds minimaal waren, rond de vijf gulden in de week.

VLEIGVELD WORDT REALITEIT

Tijdens de ontginning werden de plannen al veranderd. Er was weinig belangstelling voor het pachten omdat de prijs te hoog was voor de pas ontgonnen grond.

Een poging om de grond dan zelf te exploiteren en gratis aan werklozen af te staan mislukte ook, omdat de regering daar geen subsidie voor wilde verlenen. Dus werd het terrein met gras ingezaaid.

Hierdoor ontstond het idee er een vliegveld van te maken. Het zal U niet verwonderen dat vooral burgemeester Rubert zich speciaal inzette voor dit plan. Ook de K.L.M. had interesse in het plan. Vooral op de route Amsterdam - Brussel - Parijs was de ligging van het terrein gunstig. Toen er echter om geldelijke ondersteuning gevraagd werd, gaf de K.L.M. te kennen daartoe geen mogelijkheden te hebben. Wanneer er echter een aantal verbeteringen zouden zijn aangebracht, waren er misschien wel mogelijkheden. De verbeteringen betroffen voornamelijk een betere egalisering, dichten van greppels en kuilen, het rioleren van een grote sloot die als afwatering diende van de vennen en het kappen van een dertigtal bomen.

Daarna moest dan de grasmat verbeterd worden. Volgens de gemeenteraadsnotulen van augustus 1933 ontbrak het bij de burgemeester niet aan optimisme. Hij had namelijk ontdekt dat de vliegersactiviteiten entreegelden konden opleveren.

Ook konden er inkomsten worden gehaald uit de verhuur van een tent voor de verkoop van drank en dergelijke. De gemeenteraad was minder enthousiast en ging niet over tot erkenning van de Eendenkooi tot vliegveld. Ze stelden zich echter wel op het standpunt dat de gemeente zelf de nieuw ontgonnen gronden diende te exploiteren. Na die raadsvergadering ging de burgemeester zelf energiek op zoek naar subsidiebronnen.

Zo werd de afdeling Luchtvaart van het Ministerie van Oorlog benaderd, daartoe geïnspireerd door de nabijheid van het militair oefenterrein 'de Woensdrechtse Heide'. Het leverde geen financiële voordelen op, maar wel werd het terrein als vliegveld aan-

gemerkt op de militaire stafkaarten. De K.L.M. hechtte geen toekomst aan Woensdrecht. Wel zag zij mogelijkheden voor het organiseren van rondvluchten. Hiertoe moest de gemeente dan 'Het Permanent Bureau der groote Luchtevenementen' benaderen. In maart 1934 berichtte dit bureau bereid te zijn om in augustus van datzelfde jaar een vliegevenement op Woensdrecht te organiseren. Van de ontvangen entreegelden zou het vijftien procent afdragen aan de gemeente.

Op 5 maart 1934 besloot de raad dan toch maar om het gebied als luchtvaartterrein aan te wijzen. Ondertussen werd het gebied nog 'even' met 18 ha vergroot en moest ook nog het natuurwaardevolle 'Zwartven' (Swaerteven), een gebied van ruim zeven hectare, opgeofferd worden omdat men grond nodig had om het Eendenkooi-ven verder te dempen.

Ruim twee jaar waren nodig om dit karwei te klaren. De kosten voor de ontginning van Eendenkooi, Zwartven en de aangrenzende percelen bedroegen ongeveer 126.000 gulden, waarvan driekwart op ging aan arbeidsloon.

Toen het project 'De Eendenkooi' eenmaal gereed was, werd het met weidegras ingezaaid en kreeg de Bergen op Zoomsche Zweefclub op 13 maart 1935 officieel toestemming om het landingsterrein van 1 april tot 1 november als oefenterrein te gebruiken tegen een huurprijs van Fl.50,- per jaar tot wederopzegging.

In de buurt van de reeds eerder beschreven vijfsprong mocht een clubgebouw gebouwd worden. In dezelfde brief werd ook toestemming verleend voor het bouwen van een hangar van 144 m². Het vliegveld was geboren.

Op advies van de luchtvaartdienst van het Ministerie van Waterstaat werden zelfs nog enkele aangrenzende percelen grond aangekocht, waaronder bos, dat hinderlijk werd geacht voor de luchtvaart. Er werd gezorgd voor EHBO-materiaal, elektriciteit, telefoon en benzinedepots.

BERICHT AAN LUCHTVARENDEN LUCHTVAARDIENST

HEERENGRACHT 2

'S-GRAVENHAGE

TELEF. 115757

19 Februari 1935.

A No.7.

N E D E R L A N D .

Noodlandingsterrein Woensdrecht. Hindernis.

Vliegtuigbestuurders wordt geraden het landen op of in de onmiddellijke nabijheid van den landingscirkel te vermijden, aangezien het oppervlak van dien cirkel zich ongeveer 20 cm boven het terrein verheft

De veekoopman Martens uit Bergen op Zoom kreeg toestemming om gedurende de maanden april tot november zijn vee te laten grazen op het 'vliegterrein' tegen betaling van vijftig gulden. Zo kwamen toch eindelijk, zij het druppelsgewijs, de eerste guldens de gemeentekas binnenvloeden.

De goedkeuring van het vliegveld door de luchtvaartdienst van het Ministerie van Waterstaat gaf de burgemeester aanleiding een datum vast te stellen voor de opening. Deze zou plaatsvinden op zaterdag 22 juni 1935 en zou verricht worden door de minister van Waterstaat in gezelschap van nogal wat hoogwaardigheidsbekleders. Het geheel zou gepaard gaan met een vliegdemostratie georganiseerd door 'het Permanent Bureau voor groote luchtevenementen'.

Het hele gebeuren mislukte echter.

De kwaliteit van de grasmat was door de droogte zeer sterk achteruitgegaan. Vanaf dat moment liep kennelijk alles tegen: door het Ministerie van Luchtvaart werd aan-gegeven dat een witte cirkel met een middellijn van vijftien meter in het midden van het terrein moest worden aan-gebracht (zie afb. pag. 45 + tekst hierboven) met een breedte van één meter. Dit werd kennelijk niet begrepen, want de cirkel werd geheel gevuld met een twintig centimeter dikke laag schel-

pen. Hierop schrijft de burgemeester een zeer deemoedige brief aan de minister dat het 'misverstand' met de grootste spoed zal worden verholpen.

In verband met de opening op zaterdag 22 juni, werd een grote drukte verwacht. Dus werd de ANWB verzocht borden te plaatsen op de kruising bij de Doelstraat /Pannenhuis

en aan de provinciale weg Hoogerheide - Huijbergen bij de Groene Papegaai. Op 16 mei laat deze instantie weten dat de borden geplaatst zullen worden, doch op 22 mei zijn deze er nog steeds niet. Volgens een brief van 25 mei 1935 van de LIGA-fabrieken te Bergen op Zoom zouden een twaalfstal directeuren van vooraanstaande Belgische brood- en biscuitfabrieken een bezoek aan de LIGA-fabrieken te Bergen op Zoom brengen. Na dit bezoek zouden ze op uitnodiging van de directeur, de heer Th.R. Neutelings, per vliegtuig vanaf Woensdrecht naar Amsterdam vertrekken.

Het vliegtuig, een Fokker -VIII, met als piloot captain Silberstein, bleef tijdens de landing in een zandig gedeelte vastzitten. Met de nodige hulp van genodigden en anderen kon de machine naar een harder gedeelte gesjouwd worden. De piloot zag kans om het toestel op eigen kracht nog een vijftig meter te laten taxiën en verdween in het luchtruim, het hoge gezelschap verbaasd achterlatend.

Foto: coll. L.vd Bergh

De piloot diende bij de K.L.M. een rapport in dat het vliegveld niet geschikt was voor zware vliegtuigen. Volgens het rapport had hij het gezelschap niet kunnen meenemen omdat een moer in het staartstuk was afgebroken.

Burgemeester Rubert schrijft in zijn brief van 3 juni aan jonkheer J. van Vredenburg, districtscommissaris van de K.N.A.C. te Capellen, dat de piloot te onbekend was met het terrein en dat juist dit gedeelte pas opnieuw met gras was ingezaaid (citaat: omdat dat terrein zijnten vorige jare puinen waren gegroeid, deze zijn toen in het najaar met den riek gerooïd). Nadat de minister van Defensie, de minister van Economische Zaken en de minister van Sociale Zaken hadden laten weten verhinderd te zijn, werd op 12 juni besloten de opening af te gelasten vanwege de slechte terreingesteldheid.

Omdat het terrein hersteld moest worden, kon de W.B.A.C. er ook geen gebruik van maken. Om toch in de sfeer te blijven werd besloten om zelf maar vast een zweefvliegtuig te gaan bouwen. Het zal u niet verwonderen dat door egalisering het totale beeld van het terrein danig veranderde. Het ecologische systeem onderging een totale verandering. Niet alleen verdween een groot deel van de vennen, maar ook de vegetatie er omheen.

De vele vogelsoorten, vlinders en insecten, padden en kikkers moesten hun voortbestaan elders zoeken. Begrijpelijk natuurlijk, er was grote armoede en dan moet er iets gebeuren om die te bestrijden. Gedaan was het vanaf dat moment ook voor 'het werkvolk' om binnendoor, via de vijfsprong, door het bos naar het werk te gaan.

Eveneens was het gedaan met de smokkelhandel met België, die tot die tijd welig tierde, om via de bospaden hun handeltje op de bekende adressen af te leveren. Door de werkverschaffing werden nu de wegen rondom het vliegveld verhard. Zo werd de weg naar Bergen op Zoom, de Antwerpsestraatweg, verhard met de beruchte 'kinderkoppen'. Wanneer je daar overheen moest met de fiets, kreeg je zo ongeveer wandelende nieren. Vandaar dat velen toch weer de verharde bospaden opzoch-

ten omdat die beter berijdbaar waren. Zo ontlieden ze ook de controle van de plaatselijke veldwachter op de zo bekende fietsplaatjes (fietsbelasting), want de fiets begon nu ook zo zoetjes aan bij het gewone volk zijn intrede te doen, al waren de eerste meest afdankertjes van de meer 'gegoeden' (beter gesitueerden).

Om het gras kort te houden mochten doordeweeks schapen blijven grazen op het veld. De schaapskooien waren al naar de rand van het veld verhuisd. Waar nu het D.G.W. en T.(BABOV) is gehuisvest, lag een schaapskooi. De tweede lag naast de tegenwoordige Kooiweg, ongeveer ter hoogte van de scheiding met de waterleidingmaatschappij.

Eigenaar van deze schaapskudde, die nog jarenlang de basis beweidde, was Merijn Oerlemans aan de Antwerpsestraatweg en schaapherder (scheper) was Jan Verswijveren; hij woonde op het Perskerkhof, nu Schapendreef, vermoedelijk paardenkerkhof.

Lapscheper (reserve-herder) was Rinus van Ginneken; hij woonde op het Zandfort.

Om het vliegveld beter bereikbaar te maken was het nodig de zandwegen die erheen leid-

Hooerheide, Vijfsprong.

den te verharden. Burgemeester Jacobus J.M. Rubert zou dit alles niet meer mogen meemaken, hij overleed in december 1935, amper vijfenveertig jaar oud. Op 6 juni 1936

wordt de heer A.A.B. van der Meulen als nieuwe burgemeester geïnstalleerd. Het was logisch dat deze het beleid van zijn voorganger vooralsnog voortzette.

Wegen worden verhard

In 1936 werd door de raad besloten om de wegen rondom het vliegveld te verharden met bitumen (asfalt), in de volksmond ook wel macadam genoemd naar zijn uitvinder, ene Schot Mac Adam. Hiervoor kwamen o.a. het Zandfort, de Wouwbaan, Duinstraat, Verlengde Duinstraat, Zwartebaan (nu Minckelersweg), Postbaan en Verlengde Postbaan in aanmerking. Het Zandfort was tot die tijd een verkorte zandbaan voor de Woensdrechtenaren naar Huijbergen en Wouw via de vijfsprong. Voor deze projecten werden zo veel mogelijk werklozen ingezet. Hun aantal liep in die tijd sterk terug omdat bekend werd dat er in Duitsland veel meer geld verdiend kon worden bij de aanleg van wegen en industrieterreinen.

In die tijd was in Duitsland ene Adolf Hitler aan de macht gekomen en er werd daar hard gewerkt aan de aanleg van grote autobahnen (autowegen) en staalfabrieken. Wat de Nederlanders echter niet wisten, was dat er in die fabrieken hard gewerkt werd aan de aanmaak van groot oorlogsmaterieel. Voor hen gold slechts het vele geld dat 'de grote baas in Duitsland' hen voorhield. Voor velen onder hen was de eigen Nederlandse regering schuldig aan de slechte economie. Helaas begrepen zij eerst later in de oorlog waar al dat werk voor gediend had. Maar laten we in Woensdrecht blijven. Op het vliegveld werd inmiddels een blokhut gebouwd voor een EHBO-post, er kwam elektriciteit, een benzine-depôt en telefoon voor eventuele ongevallen. Nu kwamen de eerste sollicitatiebrieven bij de burgemeester binnenvallen van inwoners die graag een wat zekerder bestaan wilden dan alleen maar 'polderjongen'. (Zie brief op pagina 50.)

Maar ook brieven van buiten de regio. Zo

wilde men er bijvoorbeeld een restaurant bij vestigen. Het 'vliegveld' kreeg langzamerhand bekendheid in den lande.

In de zomer van 1936 werd het terrein dan toch door de technische dienst van de

← Zwartebaan: zo genoemd vanwege de opgebracht asresten uit de kolenkachels, mosselscherven en ..... had het ook misschien met de smokkel te maken?

K.L.M. goedgekeurd en werd er hard gewerkt aan een verordening voor landings- en stallingsgelden. Overwogen werd om het vliegveld alsnog in het najaar te openen, maar gezien de korte voorbereidingstijd werd dit weer opgeschoven naar 1937. In die periode werden regelmatig militairen van de luchtmacht op het veld gesignaleerd die er oefeningen hielden, kennelijk zonder problemen. Maar in het voorjaar van 1937 bleek de grasmat weer in een zodanige slechte staat dat het onverantwoord was voor intensief gebruik. Het terrein was op sommige plaatsen veel te drassig, op andere plaatsen weer te zanderig. Om het in goede staat te krijgen zou een goed drainagesysteem nodig zijn.

De kosten hiervan zouden de tienduizend gulden ver te boven gaan en een periode van intensieve bewerking van vier jaar vergen. Dit kon de gemeente niet ophoesten, dus werd het besluit genomen om de ontwerpverordening, die bij Gedeputeerde Staten ter goedkeuring lag, in te trekken.

In die tijd echter gingen de militaire oefeningen gewoon door en werd druk gebruik gemaakt van vliegtuigen voor luchtfotografie; was het terrein dan toch niet zo slecht? Ook de Zweefvliegers, intussen van naam veranderd in Katholieke Brabantse Aero-club, konden hun zweefvliegsport blijven beoefenen. Het bleef dus een onzekere toekomst voor het vliegveld.

4/57/3.

11/11/1936
Olap

Edeelachtbare Heer!

Ondergetekende, Wils. L. W., and 21 jaren woonachtig, Krijbergseweg D 44, alhier, neemt bij deze de vrijheid, u, misschien als eerste inwoner der gemeente, welke, zeer naar ons gevoelen, aan het toewerkouwd geworden, een klein verzoekje tot u te richten, hetwelk van dien aard is, dat het, naar ik hoop, vooral met u hulp, zal kunnen worden ingewilligd. Zoo beleeft mogelijk, verzoekt hij u bij deze, nuw in verband, met de goedkeuring van het vliegvelde, de "Eendenkooi", er misschien iemand zal moeten worden aangesteld, welke de werkzaamheden, dat dit medebrengt, zal moeten verrichten, hij hiervoor in aanmerking zou mogen komen.

Opzichthouder van beroep timmerman, zou zeer gaarne door hem aanvaard worden aanvaard, met het oog op een positie, welke voor een eventueel huwelijk noodig zijn.

Gefchiedschrijver van vroegeren werkgever, dienst, tijd bij het Regiment Genietroepen, de Krijgerheid, school te Bergen op Zoom lukt worden zeer gaarne door hem persoonlijk aan u te be-

inrage gegeven. Hopende, indien er een benoeming van het bovvermelde, te verwachten valt, hij hiervoor in aanmerking zou mogen komen, eindigt hij, bij voorbaat dankend

Met dienstwillige dienst
 Louis Wits
 Krijbergseweg D 44
 Hoogerheide.

Hoogerheide, 24 Juni 1936.

Geen vliegveld, wel vliegveld

In mei 1938, na een nieuwe keuring, bleek het veld toch weer wel geschikt voor sportvliegtuigen. De gemeenteraad had toen echter al besloten om het gehele veld om te ploegen en voor landbouw te gebruiken. Per brief van 17 februari 1939 aan de minister van Waterstaat liet de gemeente weten het terrein per 1 september 1939 voor vliegactiviteiten tijdelijk te sluiten. De leden van de zweefvliegclub dienden nog een protest in bij de minister, doch dit werd niet gehonoreerd. In het dagblad 'de Zoom' werd het volgende gedicht geplaatst: →

Hoe het kwam, daar kunnen we slechts naar raden, maar opeens werd de zaak stopgezet en moest het vliegveld blijven op bevel van hogerhand. Het vliegveld werd door Defensie gevorderd 'voor militaire doeleinden'. Intussen werd het 1939, de tijd was kritiek. Op 29 augustus 1939 werd de mobilisatie afgekondigd en de Tweede Wereldoorlog brak uit na de Duitse inval in Polen.

In het voorjaar van 1940 werd de oorlogsdreiging zo groot, dat alles en iedereen gemobiliseerd werd om een eventuele landing van vliegtuigen te voorkomen. Zo werden o.a. vele putringen her en der op het vliegveld neergezet en op nog open stukken werden extra diepe ploegvoren gemaakt. Op last van Defensie werd er een militair bewakingskorps gelegerd.

De mooie droom van de K.B.A.C.-ers, een mooi vliegerterrein, was ruw verstoord. Bij de Duitse inval zijn deze bewakingsmensen via België naar Frankrijk gevlucht om naar Engeland over te steken.

Dit was ruwweg de wordingsgeschiedenis van een vliegveld, dat vele jaren daarna door de bevolking nog steeds 'de Eendenkooi' genoemd werd. Velen van u zullen zich de 'kooislotten' aan de rand van onze basis nog kunnen herinneren langs de Kooiweg waar nu de schaatsvijver ligt. ♣

De Eendenkooi

Woensdrecht, 17 februari 1939

De raad besloot het vliegveld voor 10 jaren als bouwgrond te verpachten.....

*Je vonnis, trouwe Eendekooi is gisteren geveld.
Geen Pander en geen zwervers meer
Dat stomme, stomme geld!*

*In het najaar word je omgewoeld
De ploeg komt door je gras.
Je moet dan rogge leveren gaan
Jij, die ons vliegveld was.*

*De vogels die je dan nog ziet
Zijn van een ander ras.
Zo'n beeldgewoon en alledaagsch.
Die vliegen niet op gas.*

*Wij zoeken nu een ander veld
Een tijdelijk surrogaat.
Want jij begrijpt het allerbest,
Dat het zonder dat niet gaat.*

*Maar na tien jaren, Eendekooi
Dan komen wij weer terug.
De eene mank, de andere doof
Of een gekromde rug.*

*Dan hinken we maar naar d'Eendekooi
Wij kennen het dan nog!!!
Want wat er ook nog meer gebeurt
Zweven.....doen wij toch!!!!
Z. Wevers.*

Uit dagblad 'DE ZOOM', Bergen op Zoom.

Bronnen o.a.: Boekwerk: Hoogerheide-Woensdrecht, kleine geschiedenis van een historische tweeling.

Boekwerk: De vijf oude Heerlijkheden in de gemeente Woensdrecht, uitgave van Archivariaat 'Nassau-Brabant'

Boekwerk: Woensdrecht, de vliegbasis en werk 1930-1945. M.Kremer.

'Het Scheldebaken', onderdeelblad vliegbasis Woensdrecht/ Straalmotorenwerkplaats, later DMVS.

Citaten van columns a.o.o. P.H.B.Michielsen in het Scheldebaken.

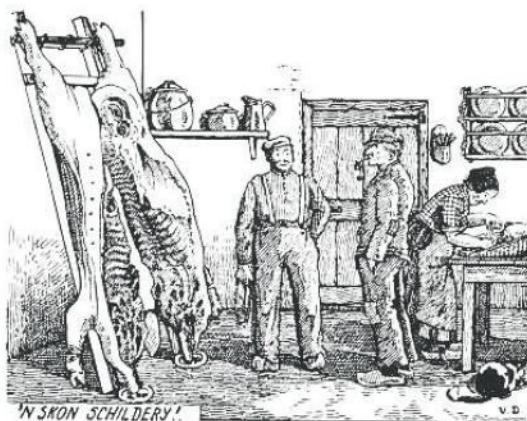
Notulen gemeenteraadsvergaderingen gemeente Woensdrecht vanaf januari 1932 tot ±1975.

Van vroeger en nu:

thuisslacht

door Corné Brugman

De herfst is in volle tooi. De kastanjeboom in de geitenwei van Jan kleurt de mooiste tinten. Dieprood, vlamvend geel tot donkerbruin. De wind blaast de kleurenpracht in het rond en creëert een designtapijt waar menig ontwerper jaloers op kan zijn.

Uit de schouw van Jan zijn huisje komen dikke rookwolken. Het oerfornuis in zijn bijkeuken is gevoed met eierkolen en grote blokken hout. Jan zit voor het raam naar mij te kijken, terwijl ik me bij zijn geiten vergaap aan de herfsttooi. Kennelijk duurt het te lang naar Jan zijn zin.

Hij tikt op het raam en gebaart met een borrelglas dat ik snel naar binnen moet komen.

“ ’t Is geen weer om zolang stil te staon daor buiten. Ge zou nog een kou vatten”, zegt hij als ik binnen kom in zijn warme bijkeuken. “ Allez, pak mar gelijk een ouwe klare. Daor zulde rap lekker waarem van worre. Proost!” Jan en ik klinken met onze glazen ouwe jenever. Ik voel de warmte van Bols door mijn slokdarm mijn maag inglijden. Al snel ben ik de wind en de vochtige koude buitenlucht ver-

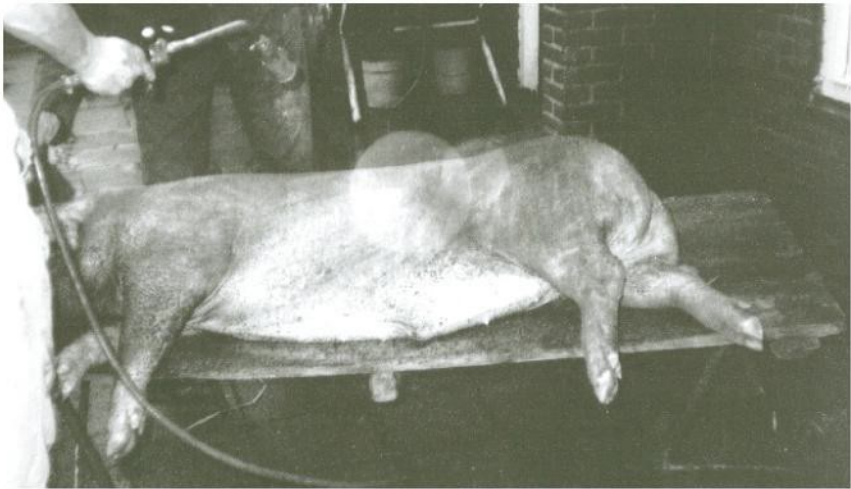
geten en kijk met Jan naar buiten. De gure herfstwind fluit in de schoorsteen en overstemt het knisperen van het hout in het oude fornuis.

“ Ja, ja”, zegt Jan de stilte doorbrekend, “vroeger oj oos moeder allaank den Schatter of Stan de Ragger besteld. Om oos vaareke te komme slachten. Da was een mooie tijd. Altij in november wier d’r bij oos een vaareke geslacht, trouwens ook in mèèrt, he? Oos moeder moes den slachter altij op tijd bestellen. Da was as regel 2-3 weken tevurre. In den herfst was ’t altij den schoonste slacht. Vanwege het seizoen, verstaodem? Die kruidige herfstlucht, de nevels, de geur van houtvuur in het fornuis. Het schoonst was ’t as wij dien dag den twidde slacht waoren vur den slachter. Dan kwam ie zo rond den klok van 8 uur. Want ze slachtten in dien tijd alle dagen zeker 5-6 vaarekes. Den jirste wier om 6 uur al gekeeld. Wij waore dan zijn twidde slacht. Man, da was alle jaore weer een belevenis. Oos vader brocht het vaareke naar buiten en den slachter stak het dan rap meeij zijn mes. Het bloed wier dur oos moeder opgevangen in een geëmailleerd bekken. Om bloedwurst van te maoke, hé? Het vaareke schreeuwde merao-

kels as ut gestoken wier, mar meestal stak den Schatter op de meest juiste plek en was het bjeestje bekaast gelijk dood. Ja, bij oos kwam meestal den Schatter. Dieje mêês heette eigenlijk Daolmans, mar ja, zeker vur den oorlog en ook daarna oj iedereen een bijnaam. Soms oj oos moeder te laat den slachter besteld en dan kwam soms Hugens, beter bekend as Stan den Ragger. Mar ook Stan van Rokus kwam wel eens. Die heette Van den Berge en woonde aon den Putseweg waor dattie ook een klein slachterijke oj. In de zomer waren het trouwens alle drie schilders. Want ja, dan was-tur niks te slachten hé?" Even zwijgt Jan, om naar de fles oude jenever te reiken en onze glazen opnieuw te vullen. "Da was vur den oorlog! Na den oorlog mochten we de vaarekes nie meer steken. Toen wieren ze geschoten. Gedurende den oorlog wieren de vaarekes diekels stiekem geslacht. Nie buiten, mar binnen. Zo da niemand ut kon merken. Om te vurkomme da een vaareke moord en brand schreeuwde wier zijn snuit dan meej een touw dichtgebonden, vur dat het vaareke dood gestoken wier."

Ik vraag wat er gebeurde als het varken was gedood. Jan vertelt hoe zijn vader dan een pak stro open kapte op de werf waar het gedode varken ingelegd werd. Daarna werd het stro in brand gestoken en werd het varken schoongebrand.

't varken wordt bewerkt op 'n ouwe deur

↓ *familie Van den Maegdenbergh in 1951 bij slager en slachtoffer*

Na het branden kwam het borstelen om vuil en varkenshaar te verwijderen.

“Ja, en dan moes het vaareke gekapt worre, hé? Da gebeurde op een ouwe deur en nie op een ladder zoals ge wellicht denkt. Het vaareke wier in twee helften gekapt en ontdaan van zijn ingewanden en organen, waarna het moes besterven. Koud worre beter gezèèd. Want anders kon de slachter het later op den dag niet in den pekel legge.” Jan vertelt hoe zijn ouders de ingewanden spoelden en gereed maakten om ze later die dag te kunnen gebruiken voor de worstmakerij.

“Iedereen slachtte toen vaarekes vur eigen gebruik of vur de verkoop aan bekenden. Die verkoop gebeurde meestal as de mêese twee of drie vaarekes oien. Van die verkoop konden ze dan hun hypotheek deels aflossen. Mar het meest diende den slacht vur eigen gebruik. Vur den oorlog wier alles gepekeld en in den pekel bewaard of na gepekeld te zijn gedroogd. Ge moet trouwens wel wete, da nie ut vlees het belangrijkste was. Minstens zo belangrijk was het vet van het vaareke. Vet ojen de mêese veul nodig. Om te kunnen bakken en braojen, vur op het brood en ook om zelf brood te kunnen bakken. ’t Is vandaor da de vaarekes toen eerder

200 kilo moese wegen dan 80 kilo vandaog den dag. Want op een vaareke moes toen vural veul vet zitten, hé?”

Ik vraag wat het kostte om een varken ‘op te zetten’ en wat een varken zoal opracht als het groot en vet was gemest.

“Da wit ik nie precies meer”, zegt Jan terwijl hij onze glazen opnieuw vult.

“Een kuske kostte 50-70 jaar geleje ongeveer 12-15 gulden. Ik wit nog dattur bij oos een vaareke plotseling kapot ging, precies een maand vur den slacht. Oos vader oj het bjeesje gelukkig verzekerd en we kregen toen van den vaarekesverzekering 160 gulden uitgekeerd. Ik waarekte in dien tijd bij een boer in de Damespolder en ik wit nog dat ik op een avond thuis kwam en zeej dat ik een keus oj gekocht. Vur 185 gulden. Oos vader was daor eerst nie blij mee en wou gelijk het vaareke zien da’k gekocht oj. Vur 185 gulden. Toen dattie het bjeesje gezien oj en schatte daddut zeker 190 kilo woog was ie toch content en mocht het bjeest naor oos thuis komme. Een maand later kwam den Schatter het vaareke slachten en zeej daddut zeker 210 kilo zwaar was.”

Jan vertelt dat voor de oorlog alles gepekeld werd en gedroogd. Er was niets anders dan

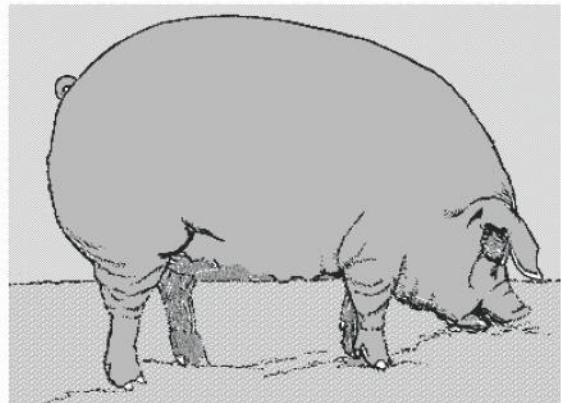
gepekeld vlees, spek, gedroogde worst en vet. Veel vet. Na de oorlog werd het vlees gebraden en in Keulse potten onder een dikke laag vet bewaard. Ook weekte zijn moeder soms stukken van het varken. Een diepvrieskist hebben ze nooit gehad.

“Wij ojen vaarekes tot in de jaren 70. Toen was het al wèèd gedaan met de thuislacht. De welvaart brocht mee da mêêse hun vlees gingen kopen bij de slachter. Bovendien was het nie meer rendabel. Jonge mêêse kwamen steeds meer in rijkeshuizen te wonen en ojen ook gen grote tuinen meer. Zoda ze dus ook hun vaarekesvoer nie meer zelf konden verbouwen op eigen grond. Vur den oorlog ojen de mêêse wel grote tuinen of een akker buiten het durp. Daarop kweekten ze rogge en errepels vur het vaareke. Want da was z'n dagelijkse kost, aangevuld meej restjes uit de keuken en afval uit de groentetuin.”

Jan nipt van zijn borrel en denkt na. “Vur den oorlog deje de mêêse en ambtenaren trouwens ook nie zo moeilijk, hé? Nie over stank, mest of la-

wèèt uit het vaarekeskot. Over dierenleed of andere neukedeuntjes en over hygiënisch slachten wier evenmin gesproken. Keuring van een vaareke was onbekend. Na den oorlog veranderde da allemaol. Vur den oorlog moese we alleen een slachtbewijs hebben, na den oorlog ook een keuringsbewijs. Eind van den eeuw wiere de regels verder aangescherpt met het oog op hygiëne en vural ook op de juiste slachttemperatuur. In de jaren 90 wier de thuislacht zelfs verboje. Nèèje, dan was het vroeger wel totaal anders en veul leutiger. As den Schatter in de middag of op het eind van de dag terug langskwam om het afgekoelde vaareke op de deur uit te benen, bepaalde hij alleen of het koud genoeg was om gepekeld te kunnen worre en of al het vlees voor consumptie geschikt was. Niemand die zich er verder meej bemoeide. As het vaarekske 's avonds laat in

de kuip lag waoren we moej en content. Mar vural tevreje. Omda we weer volop vreten ojen vur de winter en we die dag onze buik rond ojen meugen eten meej nierkes, lever en dergelijke. Oos vader dronk er dan altij een goeie borrel op. Ook op een der volgende dagen, samen meej de slachter. Want ja die moes ook betaald worre, he? Die kreeg vur al zijn werk dan 2 gulden en twee borrels. Wel buurman, wij ebbe dan wel nie geslacht vandaog, mar een borreltje kunnen we nog wel pakken, toch?” Jan schenkt ons nogmaals in. We proosten. Op de slachtaand als schoon jaargetijde. ♣

INFORMATIE VOOR DE LEZER

“Tijding” is het periodiek van de heemkundekring “Het Zuidkwartier” en verschijnt 3x per jaar. Het Zuidkwartier betreft het gebied ten zuiden van Bergen op Zoom, omvattende de plaatsen Hoogerheide, Huijbergen, Ossendrecht, Putte en Woensdrecht.

Inlichtingen betreffende het lidmaatschap kunnen worden ingewonnen bij:

De heer J.Halters, Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht - tel. 0164 67 28 54 Tevens zijn losse nummers van “Tijding” bij hem verkrijgbaar.

De normale afleveringen kosten € 3,25 per stuk (van het lopende jaar € 4,00) Speciale uitgaven en dubbeltijdingen kosten € 4,00 per stuk. (Van het lopende jaar € 5,00) Gebruikte, in goede staat verkerende, Tijdingen kosten € 2,00 per stuk. De contributie bedraagt vanaf 1-1-2009: € 17,00 per jaar, per gezin. Leden woonachtig buiten de gemeente Woensdrecht wordt € 7,00 extra aan portokosten in rekening gebracht. Voor België € 9,00.

Nieuwe leden kunnen zich ook opgeven door middel van storting van de jaarcontributie op gironummer 276.04.67 ten name van penningmeester Heemkundekring “Het Zuidkwartier”, Lorentzstraat 7, 4631 HC Hoogerheide.

Nadruk van, of overname uit “Tijding” van een artikel of gedeelte(n) daarvan in welke vorm dan ook, is zonder toestemming van het bestuur en de schrijvers van de artikelen niet toegestaan. De heemkundekring “Het Zuidkwartier” aanvaardt geen enkele verantwoording aangaande de stijl of de juistheid der artikelen, doch laat deze geheel voor rekening van de ondertekenaars.

Vormgeving Tijding: Maria Roskamp
Gedrukt door Sprintcopy Bergen op Zoom

BESTUUR HEEMKUNDEKRING “HET ZUIDKWARTIER”

Voorzitter:

de heer D. Verbeek, tel. 0164 61 61 96
Matthias Wolffstraat 10, 4631 KD Hoogerheide

Vice-voorzitter:

de heer C. van Beeck, tel. 0164 60 38 04
Keizerstraat 44, 4645 GR Putte

Secretaris/ websitebeheerder:

de heer A.M. Prop
Hugo de Grootstraat 5, 4631 GJ Hoogerheide
tel. 0164 61 05 23

Penningmeester:

de heer H. Cortie
Lorentzstraat 7, 4631 HC Hoogerheide
Tel. 0164 61 27 96

Bestuursleden:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

De heer A.J. Dobbelaar, tel. 0164 61 31 73
Matthias Wolffstraat 14, 4631 KD Hoogerheide

de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

de heer J.Halters, tel. 0164 67 28 54
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht

Adviseur:

de heer L. van Hoek, tel. 06 - 55 15 28 68
Nijverheidsstraat 5, 4631 KS Hoogerheide

CONTACTADRESSEN WERKGROEPEN

www.hkk-zuidkwartier.nl

Archeologie:

mevr. K. Sion (secretariaat), tel 0164 67 26 78
Eikenlaan 3, 4641 GB Ossendrecht

Documentatie:

C.van Opdorp, tel. 0164 61 38 30
Pr. Clausstraat 3, 4631 LZ Hoogerheide

Evenementen/Distributie / Redactieraad:

kopij inleveren bij de heer J.Halters,
Stenenhoef 2, 4641 CH Ossendrecht
tel. 0164 67 28 54

Fotografie:

de heer B. Ars, tel. 0164 61 37 69
Meulenblock 18, 4631 ZZ Hoogerheide

Genealogie:

de heer C. Cleeren, tel 0164 60 35 33
Past. Dierckxstraat 17, 4645 EK Putte

Heemschut:

de heer J.van Elzaker, tel. 0164 61 22 24
Verlengde Duinstraat 2, 4631 HS Hoogerheide

Kruidentuin:

de heer P. de Dooij, tel. 0164 61 23 16
Dorpsstraat 73, 4634 TN Woensdrecht

't Kwartier:

de heer J. Wils, tel. 0164 61 24 47
Prins Hendrikstraat 35, 4631 KB Hoogerheide

Museum:

mevr. F.Stoutjesdijk-Jansen, Aanwas 40,
4641 JJ Ossendrecht, tel. 0164 67 25 63

Oude handwerktechnieken:

mevr. V. Suykerbuyk-van Agtmaal, Wouwbaan 9
4631 KJ Hoogerheide, tel. 0164 61 25 36

Oude talen, gezegden, spreuken enz.:

de heer J. Luysterburg, tel. 0164 61 31 17
De Acacia 33, 4631 DB Hoogerheide

Op de kaft een fragment van de KG 43: ets, oud ingekleurd; historiekaart van West-Brabant en Zeeland met de oorlogshandelingen van 1631. Kaart: collectie Regionaal Historisch Centrum Bergen op Zoom

LAENT

HOONT

DEN BROUWER

DEN N

HVLST TER

AMBA

Dullart
HVLST

Hier Woordt de Vloet
oet Bevoechten Van
eenige H. Sta'Sch

Twee Brabansche Mijl

Sgraveren

Euers dyck

Bijclinge

Cruynghe

Shuys

Vininghen
ydekens kerke

ARS

Bakendorp

Barlande

Weslant

Onse Vrouwe polder

Grawege
Worde

Valkenisse

Jooskensse

Heyns dyck

Nieuw
Lans
Polder

Zaune
Polder

Maria
Poldre

Zandenhoff

Campen

Houtenisse

Platten

Heyns dyck

Aendyck

Wuetoet

Bou

Ravers
berch
deloos

Onts Voeg

Speelmans
Polder

Polder van
Namen

West Voegel

SPanwels

FortRoou

Lams
weerde

Zanberge

Ver Drom

groenwe
Landt

Pouk Vhet
S De n

Redoet

Beoostenblyde

Nesjou

Absdale

S Ians
stene

Stenschen
dyck

Voer houte

De cleynghe

Spinola

Foert

Duencot

Shuys

La Pazma

S. Gilles

Steken

Mirchelingen dyck